

Ministerie van Buitenlandse Zaken
Bert van der Zwan
1984 - 2022

Beste Bert,

Namens al je collega's bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken met wie je gewerkt hebt, zowel in het heden als in het verleden, willen we je graag dit *liber amicorum* aanbieden. Het is echter geen standaard exemplaar; we hebben gevraagd aan de collega's om een geschiedkundig feitje over het buitenlands beleid mee te geven aan je. We realiseren ons allemaal dat het lastig, of wellicht onmogelijk is, om met weetjes te komen die bij jou totaal onbekend zijn. Laat deze bundel dan vooral een feest van herkenning zijn, waar hopelijk veel dankbaarheid uit spreekt. Van een oud-minister, tot een recente stagiair, en alles wat ertussen zit: velen hebben de moeite genomen om een bijdrage te leveren aan dit boekje. Overigens hebben onze collega's, en dat zal je niet verbazen, nogal hun eigen interpretatie aan de opdracht gegeven: hierdoor krijgen we toch een mooi beeld van je meer dan 38 dienstjaren bij het Ministerie.

De afgelopen jaren vonden jij, en de historische eenheid, een plek bij de Eenheid Strategisch Advies: voor de collega's van ESA was dit een bijzondere en positieve ervaring. Nu werden onze utopische vergezichten opeens historisch getoetst: verkochten we gebakken lucht, of waren er lessen uit het verleden die toch doorgetrokken konden worden? Veel kruisbestuiving was het gevolg. Dat we erop gebrand zijn niet alleen een goede vervanger voor jou te vinden, maar ook om de eenheid bij ESA te behouden laat zien hoe we deze samenwerking gewaardeerd hebben!

Een warme groet van het hele ESA-team:

Arie, Dirk-Jan, Danielle, Michiel, Arjan, Ilona, Jan-Willem, Meike, Josephine, Bert en Angelique!

HAPPINESS IS

...working with
great people.

Voor Bert van der Zwan

Zal er op BZ een oase van historische kennis droogvallen wanneer Bert van der Zwan afscheid neemt? Of zal er een soort geschiedkundige klimaatcrisis ontstaan? Want waar kan de geïnteresseerde buitenstaander nog terecht met zijn vragen over het reilen en zijlen van het ministerie in vroeger tijden wanneer deze vraagbaak is verdwenen? Bert van der Zwan wist je feilloos te begeleiden door het labirint van oude archieven of de geschiedenis van het rijke, meer recente, BZ verleden. En als hij het niet wist, dan kende hij wel iemand die je het naadje van de kous alsnog kon bijbrengen.

Toen ik bezig was met mijn memoires “Achteraf Bezien” heb ik regelmatig een beroep op hem kunnen doen. Waren er nog archiefstukken en documenten waarmee ik mijn herinneringen kon opfrissen? Aantekeningen die ontsnapt waren aan de opruimwoede van het ministerie? Want pas op dergelijke momenten wordt een mens zich ervan bewust hoeveel kostbaar materiaal er regelmatig wordt verwijderd vanuit de opvatting dat “oude meuk” maar moet wijken voor kantoorruimte en burelen.

Voor mij was vooral de politieke en morele aanvaarding van de onafhankelijkheidsdatum van Indonesië op 17 augustus 1945 en de daaraan gekoppelde spijtbetuiging over de pijnlijke en gewelddadige scheiding van onze wegen, een historisch moment van belang voor Nederland. En natuurlijk voor de verhouding met onze voormalige kolonie. Deze ontwikkeling vond niet zonder slag of stoot plaats. Er was heel wat “Seelenmassage” nodig voordat er consensus in Nederland ontstond over een dergelijk gebaar. Dat gold vooral voor de Indonesië- veteranen en de vele organisaties van gerepatrieerden uit Indonesië na 1945. Nu waren er al eerder pogingen ondernomen om deze bladzijde over de wel of niet erkenning van het ontstaan van de Republiek Indonesia in 1945 in onze wederzijdse geschiedenisboeken om te slaan. Tijdens een staatsbezoek aan Indonesië in 1995 zou Koningin Beatrix al het voornemen hebben gehad deze stap te zetten, maar kon daaraan geen gevolg geven vanwege politieke strubbelingen.

Een knipoog naar deze geschiedenis is gelegen in het feit dat Koningin Beatrix mij een vriendelijk briefje schreef nadat ik haar mijn memoires had toegezonden. Daarin merkte ze fijntjes op dat dit gebaar eigenlijk al tien jaar eerder genomen had kunnen worden, namelijk bij de vijftigjarige herdenking van deze datum. Hoe het ook zij, ik ben blij dat mij deze eer uiteindelijk te beurt is gevallen. Wel heeft Koning Willem Alexander tijdens zijn bezoek aan Indonesië twee jaar geleden deze erkenning nog eens herhaald en duidelijk geformuleerd en spijt betuigd over de onfortuinlijke gebeurtenissen na de oorlog.

Nu is het van belang is dat Nederland de relaties met dit omvangrijke land niet laat versloffen. Indonesië is en blijft een belangrijke toegangspoort tot de Aziatische wereld, een paspoort om zakelijke, culturele en politieke banden aan te houden en te versterken. Maar helaas is ons Nederlands geheugen vaak kort als er geen zakelijke belangen op het spel staan. We hebben veel aan dit mooie land te danken. Laten we dus genereus zijn wanneer het erom gaat de verdere ontwikkeling ervan te helpen bevorderen.

Bernard Bot

Juli 2022

Adventure Adventure
Adventure Adventure
Adventure Adventure

Een vaarwel bij Bert's afmonstering:
Terugkijken op onze samenwerking bij historisch onderzoek naar buitenlandse zaken en marine
Anselm van der Peet

Aanvang 2020, tijdens een genoeglijk samenzijn in de *Wiener Konditorei* op de Korte Poten, merkte Bert tegenover mij al op, dat hij binnen enige jaren ging stoppen gelet op de naderende pensioenleeftijd. Deze uitspraak vervulde mij met weemoed. Allereerst omdat Bert hiermee als de ambtelijke hoeder van de historie van het departement van Buitenlandse Zaken, deze positie verlaat. Een functie die hij decennia heeft bekleed en waarbij hij als vertegenwoordiger van de muze Kleio, steeds de waarde van geschiedschrijving van Neerlands buitenlandpolitiek bleef uitdragen, als vorser bijdroeg aan verdere inzichten in deze materie en collegae historici bijstond met zijn inzichten en kennis. En dit, niettegenstaande de woelige baren van diverse veranderingen op 'zijn' ministerie wat betreft oneindige reorganisaties, herijkingen, cultuuromslagen en verhuizingen, maar ook weerbarstige, soms onmogelijke onderzoeksvragen, en altijd, altijd maar terugkerende deadlines. Chapeau. Een ware duivelstoer! Tegenover deze 'ontberingen' staan, naar ik weet, professionele trots en voldoening die hij had en heeft om steeds weer een puike publicatie, nota's, symposia of andere evenementen gerelateerd aan de historie van de vaderlandse buitenlandse politiek tot stand te brengen. En, *last but not least* dankbare en goede contacten met andere historici, waartoe ook ondergetekende zich mag rekenen.

Het laatstgenoemde raakt het tweede punt van weemoed: onze samenwerking eindigt. Deze trapte eind jaren negentig af bij mijn onderzoek naar Nederlandse *gunboat diplomacy*, een fraai voorbeeld van de *liaisons dangereuses* tussen buitenlandse zaken en marine. Daarna hadden we *dienstlich* contacten over uiteenlopende onderwerpen, van mariniersuitzendingen naar Saarland tot maritiem vlagvertoon bij het vertrek van een Belgische arctische expeditie. Diepgaander en structureler waren de samenwerking, hulp en zijn uitstekende adviezen tijdens mijn dissertatieonderzoek in het BUZA-archief naar de inzet van de Koninklijke Marine in wereldwijde naoorlogse multinationale vlootoperaties. Vooral Bert 's luisterend oor betreffende een calamiteit rondom het NAVO-archief te Brussel heb ik bijzonder gewaardeerd.

In onze contacten stonden verre horizons die de KM opzocht voor dwingend Nederlands vlagvertoon voorop. De behandelde gevalstudies waren veelal ernstig van aard maar hadden soms een hoog Kuifje-gehalte. Een kleine, onbekende maar kleurrijke casus KM-kanonneerbootpolitiek, wil ik Bert hier ter afscheid en toegift niet onthouden.

Deze missie vond in 1890 plaats na een diplomatiek incident in Basra. Deze stad was de belangrijkste haven van het toenmalige Ottomaanse Rijk aan de Perzische Golf, gelegen nabij de monding van de Shatt al-Arab rivier. In januari van dat jaar werd hier het Nederlandse vice-consulaat kortstondig bezet door Ottomaanse militairen en relschoppers, nadat er in de omgeving onlusten hadden plaatsgevonden. Een reactie van het Ottomaanse Ministerie van Buitenlandse Zaken bleef uit, terwijl er toch sprake was van een breuk van internationale gedragsregels en de Nederlandse vlag "geschonden" was. Daarom stuurde de regering in Den Haag een oorlogsbodem om druk uit te oefenen

opdat er voor ons land een acceptabele regeling kwam. Dit vaartuig was Zr.Ms. *Atjeh*, een schroefstoomschip der eerste klasse, toentertijd met 3160 ton waterverplaatsing het grootste type KM-schip. Ook was het relatief zwaar bewapend met zes kanons van 17 cm en vier kanons van 12 cm. Op 5 april 1890 ankerde de *Atjeh* voor de monding van de Shatt al-Arab rivier.

Commandant kapitein-ter-zee J.J. Commijs ontdekte tot zijn horreur dat zijn grote en diepstekende oorlogsbodem het stroomopwaarts gelegen Basra niet kon bereiken. Hierop volgde de regeringsorder dan maar "per particuliere gelegenheid" de stad te bereiken. Na een urenlange stoffige koetsrit in de smorende zon arriveerde Commijs, vergezeld door een van zijn officieren, in Basra. Aldaar overnachtten zij met het nodige ongerief in het gehavende consulaatgebouw.

's Anderdaags meldde de kapitein-ter-zee zich bij het onderkomen van de lokale gouverneur, die vooralsnog geen tijd had de officier te ontvangen. Deze gang van zaken zou zich in de weken hierna meermalen herhalen, waarbij een zich verbijtende Commijs menigmaal in de verstikkend hete stad de uren doodde. Uiteindelijk vond audiëntie bij de gouverneur plaats die hem een officieel verslag voorlegde van het gebeuren in januari. Ook liepen de beide Nederlandse officieren de nodige overige instanties af, waaronder het hoofdbureau van politie. Met wisselend succes. Een beeld van dagenlange 'kastje-muur'-sessies dringt zich hier op, maar de commandant van de *Atjeh* onthoudt zich hierover in zijn officiële verslag wijselijk van commentaar. "[G]ereed gekomen met zijne verschillende onderzoekingen en besprekingen te Bassorah", volgde dan eindelijk een officieel excuses van Ottomaanse zijde voor het molest van het viceconsulaat. Commijs keerde hierop te paard op 3 mei terug naar de riviermonding. Aldaar scheepten hij en zijn metgezel zich vermoedelijk opgelucht maar tevreden in op Zr.Ms. *Atjeh*. *Mission accomplished!*¹

De missie van Bert op de Rijnstraat en eerder de Bezuidenhoutseweg, is na al die jaren eveneens *accomplished*. Bert, wens je vanaf hier *fair winds and following seas*. En natuurlijk hopelijk tot ziens; benieuwd naar je nieuwe anekdotes en inzichten.

¹ NIMH, SDOC, Zr.Ms. *Atjeh*; *Jaarboek van de Koninklijke Nederlandsche Zeemacht 1889-1890* ('s-Gravenhage 1891) 352-353.

Met pensioen

Het wordt nogal eens vergeten,
al weet niemand echt waarom.

We werken om te *leven*,
absoluut niet andersom.

Jij mag nu tijd gaan steken
in dingen die er écht toe doen.

Tijd om lekker te *ontspannen*,
geniet van je pensioen!

Aan meer dan een project hebben wij samengewerkt. Ik noem alleen het boek over 200 jaar Ministerie van Buitenlandse Zaken en de biografie van Joseph Luns. Er waren ook veel ontspannen momenten, al dan niet met een glas bier of wijn. Dat biertje geeft mij een mooie brug naar het verhaal dat ik je bij je afscheid van het Departement wil aanbieden, in de veronderstelling dat je het nog niet kent.

In september 1892 maakte de Franse regering dat zij een nieuwe beroepsconsulgeneraal in Amsterdam had benoemd. Een merkwaardige gang van zaken, want er was nog geen exequatur oftewel instemming van de Nederlandse regering gevraagd, laat staan verkregen. De pas benoemde Jacquot stond bekend als *deutschfreundlich*. Hij was na problemen uit Leipzig vertrokken. Daarom wilde de Nederlandse regering de benoeming ongedaan maken. Een demarche van de Nederlandse Tijdelijk Zaakgelastigde van Weede op de Quai d'Orsay had geen effect. Hij betoogde dat dat Jacquot door zijn gedwongen vertrek uit Leipzig, zijn vorige post, de grote Duitse gemeenschap in Amsterdam tegen hem zou kunnen innemen. Maar de Franse regering deed alsof er geen vuiltje aan de lucht was. Van Weede had vanwege het ontbreken van een duidelijke instructie geen gewag gemaakt van het weigeren van een exequatur voor Jacquot. Hij stelde vast dat uit de *Journal des Débats* en het dagblad *Le Temps* bleek dat de Franse regering Jacquot volkomen dekte. Van Weede kreeg te horen, dat intrekking van de benoeming de verdere loopbaan van Jacquot zou blokkeren, terwijl hij juist voorbestemd was om over enkele jaren hoofd van de handelsafdeling op de Quai d'Orsay te worden. Bovendien bezat hij machtige politieke vrienden. Hij was niet alleen de protégé van de minister zelf, maar ook van een invloedrijk senator. Met beide heren had hij in de redactie van het bekende *Journal des Débats* gezeten. Vandaar die machtige beschermheren.

Waarom had Den Haag de demarche in Parijs ondernomen? Ook al ontkende de Quai het, de Duitse regering had om terugroeping van Jacquot als consulgeneraal in Leipzig gevraagd na een botsing met de politie. Hij was betrokken geraakt in een vechtpartij in café Bauer in Leipzig. Ook had hij ingeslagen op de politieagenten die de orde kwamen herstellen, was meegenomen naar het politiebureau en daar flauwgevallen. Een aanwezige arts constateerde dat de consulgeneraal leed aan een *delirium tremens*. Jacquot was niet de enige diplomaat die wel eens te diep in het glas keek, maar hij was er erg volhardend in. Op zijn vorige post in Düsseldorf had hij een grote liefde voor het Duitse bier ontwikkeld. Hij was daardoor steeds meer van het societyleven vervreemd. In Leipzig was hij dat pad blijven volgen. Hij bezocht regelmatig met Franse vrienden café Bauer en dronk dan 7 à 8 liter Culmbach bier, een zwaar Beiers bier. En op die bewuste avond waren bij Jacquot dus de stoppen doorgeslagen.

Voor de Franse minister van Buitenlandse Zaken was dat nog geen reden terug te komen op de benoeming van Jacquot in Amsterdam. Het was niet alleen hun "litteraire" vriendschap die dat in de weg stond. Zoals kwade tongen van de handelsafdeling beweerden, durfde Ribot hem niet te ontslaan, omdat hij bang was dat de oud-journalist zich na zijn ontslag in de pers tegen de minister zou keren. En zo werd Jacquot Frans consulgeneraal in Amsterdam. De moraal van dit verhaal is tweeledig: drink nooit 7 liter van het zwaarste Beierse bier op één dag en met bange vrienden op hoge posten kun je profijt hebben in je loopbaan.

Beste Bert, jouw loopbaan bij BuZa is nu ten einde. Ik heb met veel plezier vaak met je samen mogen samenwerken. Geniet met volle teugen van de vrijheid en vrije tijd die nu op je wachten.

Albert Kersten

Bert van der Zwan: geen fratsen.

Het is niet makkelijk om een 'aardige anekdote' of historisch feit te benoemen over Bert; niet omdat die er niet zijn, maar omdat er eenvoudigweg te veel herinneringen zijn. Wij kennen elkaar immers sinds 1985 Bert werkte al bij BZ en ik kwam als archivaris ook bij het Statisch Archief te werken; BZ beheerde toen nog zo'n 12 kilometer 'eigen' archief en alles wat iets met het Nationaal (toen nog Algemeen Rijks-) Archief te maken had hielden we (aangevuurd door onze cheffin mejuffrouw Bruseker), buiten de deur en dat was goed, de Fransen deden het immers ook nog steeds zo en waren wat dat betreft dus niet overgegaan tot revolutionaire malligheid. Het was een clubje met veel kennis en kunde daar en er was een goed beklante leeszaal waar menig wetenschapper de loopbaan als onderzoeker begonnen is.

Maar goed Bert en ik raakten bevriend en zijn dat nog steeds; die 12 kilometer archief werd verkwanseld aan de grote boze buurman. Deskundigen van de dienstverlening en historische expertise verdwenen naar buiten BZ of gingen een heel andere weg. Bert bleef echter wel 'historische diensten' verlenen aan collega's en de dienstleiding over van allerlei historische zaken. Soms liepen we samen op bij lastiger dossiers die ook mijn werk raakten. Of het nu Oltmans betrof, Srebrenica of de joodse tegoeden die rond 2000 werden uitgekeerd (net als de Indische tegoeden), maar vooral de vele ingewikkelde en minder ingewikkelde kwesties. Bert groeide in die functie meer en meer, bleef dat doen ook wel omdat het 'wiel' steeds weer opnieuw moest worden uitgevonden. Daarvoor en zeker ook erna werkten we samen aan historische en analyserende boeken over buitenlands beleid en de geschiedenis ervan; die stroom aan publicaties is nooit opgedroogd en het zou zinvol zijn die eens te publiceren.

En menig jong diplomaat, al dan niet afkomstig van de Leidse Universiteit kwam langs voor historische adviezen en een richting in het dossieronderzoek (hetgeen door die jongelui met wisselend succes werd volbracht). Bert is later natuurlijk uitgegroeid tot de echte bedrijfshistoricus. De kennis over institutionele zaken en archieven was niet zelden goud waard of leidde tot verfrissende en niet voorziene inzichten. En daar heeft het Bert dus juist nooit aan ontbroken, hij was en is wars van 'tailor made' meningen die op dit moment goed zouden liggen. Standpunten over kolonisatie en dekolonisatie, de relaties met oud-koloniën en andere landen worden bekeken vanuit een historisch en feitelijke positie, gebaseerd op feitenkennis en analyse. Zonder moderne fratsen (om een term te gebruiken die Bert ook graag bezigt). Gewoon goed onderzoek doen, boeken raadplegen en een heldere conclusie verwoorden. Het lijkt heel simpel en eenvoudig, maar, begrijp ik, dat is extra lastig in onze tijd waar velen bij voorbaat 'gekwetst, beledigd of zich niet (h)erkend voelen. Daar moet je bij Bert van der Zwan niet mee aankomen; en dat is ook niet een voorwerp van een feitelijk historisch debat natuurlijk. Dat is iets

heel anders namelijk aandacht eisen en een bepaalde mening propageren die lang niet altijd feitelijk onderbouwd hoeft te zijn, en dat is iets wezenlijk anders. Bert bracht, en dat heeft hij tot het laatste moment voor zijn pensionering volgehouden, helderheid in zijn oordeel en analyses. Kom er nog maar eens om op een ministerie dat graag heel erg inclusief wil zijn en heel modern en in de maatschappij wil staan. Ik kan uit ervaring vertellen dat het ministerie niet inclusief is, helemaal niet; men waait wat mee. Ik spreek uit ervaring want behoor tot enkele zogenaamde doelgroepen van de inclusiviteit...

Het ministerie waar ik zo lang werkte, is denk ik een beetje de weg kwijt en maakt de grote fout dat men Nederland en dan Den Haag, of de overbevolkte Rijnstraatwoestenij ziet als het centrum der wereld. Deze denkfout is funest en ik denk dat Bert ook daar steeds elementen heeft aangedragen die dat nuanceren en in een ander perspectief plaatsen. Dat valt lastig te pruimen voor de soms wat bangig geworden standaard medewerkers van BZ. Er moeten echt dringend meer mensen met talent en dwarsdenkende houding terugkomen. Meer bijzondere ambtenaren zou ik zeggen! Bert zal in die zin zeer gemist worden weet ik, dus niet alleen om zijn kennis van de geschiedenis en het ambacht van historicus en archiefonderzoeker, maar ook zijn blijmoedigheid en recht door zee visies, analyses en gedachten: Geen fratsen dus. Denk er nog maar eens goed aan jullie daar bij BZ...

De anekdotes komen nog; maar even niet nu want het is mooi geweest en het was prachtig om dit alles mee te maken ik denk dat Bert een mooie loopbaan heeft gehad, dat geldt ook voor mij alhoewel de laatste jaren wel wat wappies hier en daar op BZ zijn verschenen helaas. Maar die gaan vanzelf weer weg als er weer echt buitenlandse beleid gemaakt wordt op basis van analyses en ervaring, en geschiedenis, zo u wilt.

Ton van Zeeland, oud-diplomaat, collega en vriend van Bert sinds 1985.

Verleiding in de Volksrepubliek

De diplomaat en de historicus vinden elkaar in hun rol als waarnemer. Beiden proberen een ordelijk relaas te destilleren uit vaak wanordelijke gebeurtenissen. De historicus bevindt zich daarbij doorgaans in een bevoorrechte positie: hij of zij weet immers al hoe het verhaal afloopt. Ik werd onlangs herinnerd aan die wetmatigheid tijdens een gesprek dat ik voerde in het kader van *Diplomatieke Getuigenissen*, een 'oral history'-project over de geschiedenis van de Nederlandse diplomatie, dat zijn bestaan in niet geringe mate te danken heeft aan de inspanningen van Bert van der Zwan.

Onderwerp van gesprek was het werkbezoek dat Prinses Beatrix en Prins Claus brachten aan de Volksrepubliek China in de zomer 1977. Dat deze reis überhaupt gepland stond was zichzelf al opmerkelijk. Vanaf het begin van de Culturele Revolutie in 1966 tot de dood van Mao Zedong in 1976 was China zo goed als afgesloten geweest voor de buitenwereld. Achter het 'bamboegordijn', dat nu langzaam begon op te trekken, bleek een gebroken land en een uitgeputte bevolking te verschuilen. Binnen de communistische partijtop woedde een onderhuidse machtsstrijd over de koers die China na Mao zou moeten voeren – de revolutionaire strijd met dezelfde hevigheid doorzetten, of een meer gematigde koers inslaan? Voor Westerse diplomaten bleef het koffiedik kijken vanachter de ambassademuren.

Een frappant moment voor een bezoek aan de Volksrepubliek. Formeel ging het om het een studiereis, die in het verlengde zou liggen van de ontwikkelingswerkzaamheden van Prins Claus. Op de achtergrond speelden er echter aanzienlijke belangen mee. Buitenlandse Zaken had sinds het herstel van diplomatieke relaties in 1972 diligent gewerkt aan het verbeteren van de banden met China. Daarbij speelden vooral de potentiële handelsbetrekkingen mee: het was dan ook niet toevallig dat het prinselijk paar de reis naar Azië zou maken in een gloednieuwe Fokker Fellowship, het paradepaartje van de Nederlandse vliegtuigindustrie.

Voor de medewerkers van de Nederlandse ambassade in Beijing kleefden er andere voordelen aan het bezoek. Grote delen van China die voorheen afgesloten waren voor buitenlanders, werden nu opengesteld voor de Nederlandse delegatie. Van het meer van Hangzhou tot de steppes van Binnen-Mongolië, alles kon nu uitgebreid worden bezocht. En hoe. 'Elke keer dat we ergens kwamen was het perfect georganiseerd', herinnerde een in China gestationeerde diplomaat zich. 'Gastenverblijf, bloemen. Het ging zelfs zo ver dat er in elk gastenverblijf een witte zijden pyjama lag, die mij precies paste. En als je na een vermoeiende reis aankwam, was het bad gevuld.' Een knap staaltje propaganda, dat zijn uitwerking niet miste. 'Na een maand lang in luxe te hebben rondgereisd, neemt je kritisch vermogen af.'

Het bezoek gaf daarnaast een uniek inkijkje in de interne verhoudingen van de Chinese partijtop. Toen Hua Guofeng, de opvolger van Mao, prinses Beatrix in Beijing ontving werd zijn welkomstpraatje werd ruwweg onderbroken door een van zijn ministers. Deze spuugde met een luide rochel in de kwispeldoor die naast de voorzitter opgesteld stond. 'Ik wist dat in China de traditionele sociale zorgvuldigheid verdwenen was', herinnerde dezelfde ooggetuige zich, 'maar hier werd toch duidelijk aangegeven: de man waarmee u nu spreekt, is niet *de man*.' Hua zou het dan ook niet lang volhouden. Na 1978 werd hij op een op een zijspoor gezet door de factie van Deng Xiaoping, onder wie China zijn huidige opmars zou inzetten. Het Nederlandse bedrijfsleven aarzelde ondertussen niet: delegaties van Philips en het Rotterdamse havenbedrijf maakten nog in het kielzog van de kroonprinses hun opwachting in China. Of de de kwispeldoor daar nog bijstond laat de geschiedschrijving helaas onvermeld.

Cees Heere

Bert,

BZ verliest een historisch instituut! Hoewel ik je jouw rustige jaren uiteraard gun, hoop ik toch dat wij - geschiedenisliefhebbers van dit ministerie - ook in jouw emeritaat nog af en toe een beroep mogen doen op je expertise. Ik heb altijd erg genoten van je historische inzichten, schier eindeloze feitenkennis en goede gezelschap. Je hoeft bij jou maar een kaartje uit de mentale kaartenbak te trekken, en er volgt een reeks anekdotes en verhalen.

Het is dan ook haast onmogelijk om jou iets te vertellen over de geschiedenis van ons buitenlandbeleid dat je nog niet weet. Daarom roep ik liever een paar momenten in herinnering, wanneer ik dankbaar gebruik heb mogen maken van je kennis.

Het eerste, en meteen meest spannende moment komt uit mijn tijd bij FEZ. Aan mij de enigszins geheimzinnige opdracht de herkomst van een plots opgedoken voorraadje gouden munten te onderzoeken. Ze lagen sinds de jaren ' 90 klaar voor veiling bij Domeinen, maar hoe kwamen ze daar? Van wie was het goud? Die zoektocht begon uiteraard bij de historische eenheid. Met jou als gids ging ik op speurtocht langs een voor mij onbekende kant van de geschiedenis van ons ministerie - met noodscenario' s voor staatsgrepen, kluizen op ambassades en golden sovereigns. Helaas gaf het gehavende archief nooit de definitieve antwoorden, maar aan jouw kundige advies heeft het zeker niet gelegen.

Ook als speechschrijver heb ik regelmatig dankbaar gebruik gemaakt van het sterke duo dat je samen met Harold Zee vormde. Ik kijk mij nog goed herinneren hoe je me naar de archieven dirigeerde om een codebericht van 'de rode ambassadeur' terug te vinden, uit de tijd dat het ijzeren gordijn opengetrokken werd in Roemenië. Zo wakkerde je mijn voorliefde aan voor het gebruiken van BZ-geschiedenis in toespraken. Daarvoor ben jij nu al jaren het vaste historische referentiekader: over alles van diplomatieke betrekkingen met Bohemen tot de capriolen van voormalige DGPZ' en en de toespraken van voormalige ministers.

Je opvolger zal een flinke kluif hebben aan het vullen van jouw schoenen - en dat is maar goed ook. Het betekent dat jij iets bijzonders hebt neergezet op ons ministerie. Iets waar vele beleidsmedewerkers, diplomaten, speechschrijvers en strategen altijd dankbaar gebruik van hebben kunnen maken, en met veel plezier aan terug zullen denken.

Bert, ik zal je missen. Het ga je goed!

Arne

Beleidsvorming

Als ambtenaren worden we geacht de beleidscyclus goed te volgen. De politieke opdrachten uit te voeren en daarmee vooral te antiperen op het vormgeven van de toekomst. Daar is de rijksoverheid dag in dag uit mee bezig en dat gaat met matig succes. Evaluatie van beleid is binnen de beleidscyclus niet de meest goed ontwikkelde kant van het proces.

De vraag waar ons ministerie zich voor gesteld ziet is echter niet alleen het vormgeven van de toekomst, maar juist ook om het vormgeven aan het verleden. Het verleden is meer en meer een grote projectiewant geworden waartegen het beleid van de toekomst wordt geprojecteerd. We leven op dit moment in de grootste crisis sinds jaren en dat conflict is een strijd van projecties.

Wat wij aan onze liberaal rationele verlichtingsstand verplicht zijn, is dat we dat verleden evidence based volgens de standaarden van de Westerse geschiedschrijving weergeven en zo te beschrijven hoe het was. Hier lopen we tegen onze beperkingen aan. Van buiten, omdat historische parallellen worden gezocht, historische legitimiteit wordt gezocht voor de wereld van vandaag. Bloch en andere theoretici van de geschiedschrijving zijn er minder bekend en minder verankerd. Van binnen, omdat de diversiteit van onze maatschappij vraagt om geschiedschrijving vanuit verschillende sociaal-maatschappelijke gezichtspunten.

Beleidslegitimiteit vragen op basis van de geschiedenis is aan de orde van de dag. Voor de organisatie is het zaak daar antwoord op te vinden. De vraag is of we daar als organisatie toe in staat zijn? Human capital is essentieel en daar wordt de organisatie enorm uitgedaagd met het vertrek van Bert. Dag in dag uit met de geschiedenis van het eigen departement is een bijzondere taak. Geen eenvoudige taak, maar wel uiterst belangrijk.

De historische sherpa-taak moet vervuld worden, iemand die de weg door ons verleden kent. Was Bert nog maar gebleven!

Bert de Wilde

Beste Bert,

In de jaren dat ik bij de directie COM werkte hadden we zeker een paar keer per jaar contact. Aanleiding was altijd een historische, vaak omdat het om een 'historisch pareltje' ging dat aandacht behoeft. Dan ging het bijvoorbeeld om iets plechtigs, zoals de 4 mei herdenking die jarenlang bij de mooie bronzen plaquette op de Bezuidenhoutseweg plaatsvond.

Resultaat was stevast een artikel en foto op het intranet, op 4 mei. Hierboven zie je de plaquette zoals hij op onze vorige locatie, op nr. 67, hing. Met erop onder meer de naam van J.W. Kolkman, die postuum de Yad Vashem-

onderscheiding kreeg. Ik meen in 2014, toen Timmermans minister was. Indrukwekkend vond ik je verhaal hoe Kolkman als consul in Frankrijk het leven van Nederlandse Joden redde door hen met de juiste documenten de grens naar Spanje over te krijgen. Helaas wisten hijzelf en zijn vrouw niet tijdig te ontkomen en worden ze gearresteerd. In 1944 overleed hij in een kamp in Polen; zijn vrouw overleefde de oorlog.

Het gedenkteken hing toen trouwens op een mooie plek, hoewel de meeste collega's er jarenlang langs konden lopen zonder 'm ooit echt te zien of te lezen. Laat staan te weten dat het monument is opgericht ter nagedachtenis van medewerkers van BZ die gedurende WOII om het leven zijn gekomen.

Nog steeds hangt de plaquette zodanig dat hij niet erg in het oog springt. Aan de gevel van Rijnstraat 8, in de onderdoorgang. En... hij wordt groen!

Ook op andere momenten hadden we contact, maakten we een praatje, deelde je weleens met je collega's de oogst van je groentetuin, of vertelde je dat je rondleidingen gaf door Gouda. En putten we allemaal uit je formidabele historische kennis die je (heel indrukwekkend) gewoon paraat had. Nooit heb ik je horen zeggen: "Dat moet ik eens opzoeken". Wie doet je dit na?

Veel dank voor de interessante en gezellige jarenlange samenwerking. Wens je voor de toekomst na BZ alle goeds toe!

Hartelijke groeten, Carola Hakhof, augustus 2022

HET VERTREK

BEGINPUNT

VAN

MOOIE IDEEËN

Loesje

Historicus, Rijksambtenaar, Bruggenbouwer: De Erfenis van Bert van der Zwan

Bert leerde ik redelijk goed kennen in 2016, bij de gesprekken die dat jaar leidden tot de oprichting van WHIP (Werkgroep Historie en Internationale Politiek). Onze groep--verder bestaande uit Rimko van der Maar en Giles Scott-Smith, en recentelijk Cees Heere--was in gesprek geraakt over het idee om de oude "Groep Kersten" iets van een doorstart te geven. We zagen allen het belang van een permanent forum waar historici van de Nederlandse buitenlandse betrekkingen samen kunnen komen met de mensen van het Ministerie van Buitenlandse Zaken die deze betrekkingen vormgeven, of hebben gegeven. Beide kanten kunnen veel van elkaar leren, en een borrel aangeboden door het Ministerie is daarbij heel mooi meegenomen. Bert kwam in mijn herinnering met de naam WHIP, die ook in het Engels behoorlijk werkt, al zijn we met nadruk een Nederlands netwerk, want ook in een tijdperk van mondialisering heeft dat zijn plaats.

Voor die tijd was ik de naam Bert van der Zwan (en Bert zelf) natuurlijk al vaak tegengekomen: als auteur, als redacteur en bezorger van bundels en bronnenpublicaties, en in allerlei dankwoorden bij wetenschappelijke publicaties. Bert is een groot kenner van de recente geschiedenis van de Nederlandse buitenlandse politiek in het algemeen, en de rol van het Ministerie in het bijzonder, en hij faciliteert allerlei mogelijke projecten en initiatieven op dit gebied--of laat duidelijk weten als hij ergens niets in ziet. Kortom, hij is een brug van onschatbare waarde tussen de werelden van Buitenlandse Zaken en de wetenschap, en ook die van het archief.

Representatief voor mij is een bespreking aan het, toen nog, *Roosevelt Study Center* in Middelburg, niet lang na 2010, met de auteurs die door Duco Hellema en Giles bij elkaar waren gebracht voor een project over de rol van de Amerikaanse ambassade in Den Haag sinds de Tweede Wereldoorlog. Ik had voor die bundel de vroege eenentwintigste eeuw voor mijn rekening genomen. Mijn bronnen kwamen van het beruchte *Cablegate*, de recentelijk uitgelekte en door *Wikileaks* gepubliceerde collectie telegrammen verzonden vanaf Amerikaanse ambassades over de hele wereld. Ik ging systematisch door alle telegrammen verzonden vanuit Den Haag, en hield een lijst bij van medewerkers van Buitenlandse Zaken die door de Amerikanen in hun berichten werden genoemd. Die lijst wilde Bert wel even zien. Nog als de dag van gisteren herinner ik me de--zullen we zeggen: zeer belangstellende--gelaatsuitdrukking waarmee hij mijn inventarisatie inspecteerde.

Het boek is er gekomen, net als een lopende serie van goed bezochte WHIP bijeenkomsten. En nu gaat Bert dus weg, wat moeilijk voor te stellen is. WHIP gaat door, met hem als coördinator-emeritus. De erfenis van Bert van der Zwan is echter pas echt veilig wanneer we er met zijn allen in slagen de brug tussen de verwante en wederzijds afhankelijke werelden, door Bert gebouwd en onderhouden, te behouden: concreet, via WHIP; institutioneel, bij het Ministerie; en spreekwoordelijk, door ons allen.

Ruud van Dijk, PhD
Universiteit van Amsterdam

TER GELEGENHEID VAN DE PENSIONERING VAN BERT VAN DER ZWAN

ALS IK TERUGDENK AAN DE PERIODE WAARIN IK EN BERT VAN DER ZWAN SAMENWERKTEN BIJ DE EENHEID STRATEGISCHE BELEIDSPANNING (2001-2006; EERST BSG/PL, LATER SPL) DAN KOMEN ER ONMIDDELIJK HERINNERINGEN AAN ONVERGETELIJKE HISTORISCHE FEITEN BOVEN.

ZO WAS BERT IN DE PERIODE 2004-2006 DIVERSE MALEN OP BEZOEK IN ISTANBUL VOOR EEN BELANGRIJKE VERKENNING DIE MOEST LEIDEN TOT EEN MEERJARIGE LANDENSTRATEGIE MET SCENARIO'S OVER DE TOEKOMST VAN TURKIJE (RICHTJAAR 2023). BERT BEZOCHT DIE PERIODE EEN GESELECTEERDE GROEP TURKSE BEROEMDHEDEN, EEN DWARSDOORSNEDE VAN DE TURKSE SAMENLEVING ALS HET WARE. HIJ SPRAK MET GENERAALS, MINISTERS, NGO'S EN ONDERZOEKERS OM HUN HOOP EN VREES MET BETREKKING TOT DE TURKSE TOEKOMST MET HEM TE DELEN. ZIJN OLIJKE MANIER VAN INTERVIEWEN LOKTE MENIGEEN UIT TOT OPENBARINGEN EN PROGNOSES DIE MEN MAAR BETER NIET PUBLIEKELIJK OF IN UNIFORM KON UITEN. EEN UITZONDERLIJK GOEDE KLIK HAD BERT IN ISTANBUL MET DE TURKSE SCHRIJVER ORHAN PAMUK, EN NIET ALLEEN OMDAT BEIDE HEREN IN DIE TIJD ALLEBEI FLINK WAT BOEKEN SCHREVEN. IN HUN GESPREKKEN, WAARVAN ONDER MEER STAFLEDEN VAN HET CONSULAAT-GENERAAL EN IK MOCHTEN MEEGENIETEN, WERDEN DWARSVERBANDEN GELEGD TUSSEN POLITIEK-ECONOMISCHE ONTWIKKELINGEN EN HET DAGELIJKS LEVEN IN TURKIJE. DAARBIJ WIST DE GEWOONLIJK NOGAL PRAATGRAGE NOBELPRIJSWINNAAR PAMUK ZICH OPEENS GEEN RAAD MET BERTS VRAAG NAAR HET VERLOOP VAN DE SEKSUELE REVOLUTIE IN TURKIJE. PAMUK KWAM MET DIE BEANTWOORDING NIET VERDER DAN DAT DIE REVOLUTIE ZICH IN TURKIJE 'VOORAL TUSSEN DE LAKENS' VOLTROKKEN HAD.

DE WAARDEVOLLE BIJDRAGEN VAN BERT AAN HET STRATEGISCHE TEAM WIST HIJ ZELF VOORAL MET EIGEN *UNDERSTATEMENTS* TE BAGATELLISEREN, MAAR FEIT BLIJFT DAT ELK VOORUITKIJKEN BEGON IN DE ACHTERUITKIJKSPIEGEL VAN BERT. ZIJN HOGE PRODUCTIE IN GELEVERD SCHRIFTELIJK WERK ALS AUTEUR EN REDACTEUR VAN BOEKEN EN ARTIKELN OMSCHREEF HIJ ZELF ALSOF HIJ 'IN STILTE VEEL GOEDS' DEED ZONDER ER VEEL OVER UIT TE WIJDEN. IK HOOP DAT BERT IN DE JAREN DAARNA DIE BESCHIEDENHEID OPZIJ GEWORPEN HEEFT OM TE VOORKOMEN DAT COLLEGA'S DOOR DIE HUMORISTISCH BEDOELDE BESCHIEDENHEID OP HET VERKEERDE BEEN GEZET WERDEN.

ALS COÖRDINATOR VAN DE HISTORISCHE EENHEID ONDERHIELD BERT VAN DER ZWAN STEEVAST BANDEN MET OUD-BEWINDSPERSONEN, OUD-AMBASSADEURS EN GEPENSIONEERDE AMBTELIJKE LEIDING. DIE VROEGEN HEM OM RAAD BIJ HET NEERPENNEN VAN HUN HERINNERINGEN. VAN DIE OUDERE GARDE ZULLEN MAAR WEINIGEN NOG BESCHIKBAAR ZIJN VOOR EEN BIJDRAGE AAN DEZE AFSCHEIDSBUNDEL. NU BERT ZELF OP DE DREMPEL VAN ZIJN PENSIOEN STAAT, HOOP IK DAT ZIJN OPVOLGER DE BANDEN MET HEM WARM HOUDT, ZODAT WE VAN BERT EVENTUEEL NOG KUNNEN VERNEMEN WELKE HISTORISCHE FEITEN DERMATE GEVOELIG OF BIZAR WAREN DAT HOOFDROLSPELERS DIE LIEVER BUITEN DE GEREALISEERDE PUBLICATIES HIELDEN.

ALLE GOEDS GEWENST VOOR EEN GELUKKIG EN GEZOND LEVEN NA BZ!

CHRIS DEVILLERS

Beste Bert,

Zowel bij ESA als binnen heel BZ zul jij gemist worden!

Jouw positiviteit, goedlachsheid en jouw zeer brede kennis zijn een aderlating voor de organisatie.

Ik wens jou, samen met je vrouw, heel fijne vrije dagen in het vooruitzicht.

Geen ritjes meer naar de Rijnstraat voor jou.

Vanaf nu kun je elke dag kiezen uit legio activiteiten;

- Muziek maken of beluisteren
- Vissen
- Schaken
- Wandelen
- Fietsen
- Tuinieren

Oftewel, de keuze is reuze, geniet ervan!

Dank voor de prettige samenwerking!

Grt, Danielle

Ergens daarboven, 21 september 2022

Ze kunnen de vlag uitsteken, daar bij Buitenlandse Zaken, BZ, in Den Haag... Weer een betweter minder. De uitnodiging voor de afscheidsborrel van het 'monument' Bert van der Zwan kreeg ik via een betrouwbare bron onder ogen. Met deze bron bespreek ik hierboven regelmatig de Haagse politieke polderkolder die is uitgebroken sinds mijn aards verscheiden, 18 jaar geleden. Deze Bert haalt nota bene in de Inleiding van MIJN Memoires 1999 A een citaat van MIJ aan:

'Toen heeft die rotzak een opdracht aan alle Nederlandse ambassades in de wereld en consulaten et cetera [verstuurd], in 1962 is die uitgegaan, om mij als *persona non grata for ever* (...) [te beschouwen]' Die rotzak was natuurlijk mijn aartsvijand Joseph Luns die de banvloek over mij uitsprak vanwege mijn ferme en juiste (!) stellingname in de Nieuw-Guinea-kwestie

Deze Bert was achtereenvolgens archiefmedewerker, onderzoeker, strategisch beleidsplanner en hoofd van de Historische Eenheid bij BZ, maar is 'nooit diplomaat' geweest, zegt ie zelf. Nou dan! Hij presteert het om in mijn eigen memoires twijfel te zaaien over de rechtmatigheid van de 8 miljoen schadevergoeding die ik ontving als compensatie voor het ruïneren van mijn journalistieke carrière door Luns. Ja Bert, meer dan véér-tig jaar lang. Niet meer dan terecht dat de arbitragecommissie mij in 2000 royaal in het gelijk stelde. Durft deze Bert te beweren dat het commissiebesluit een degelijke onderbouwing ontbeert. Schande, schande dat de uitgever dit heeft toegelaten. Hoe dúrft deze Bert trouwens de suggestie op te werpen dat ik een notoir onbetrouwbare bipolaire ruzieschopper ben.

Toegegeven, hier en daar heb ik natuurlijk wel eens overdreven, en met sommige BZ-vazallen had ik – *for the time being* – een goed contact. Toen Ronnie Brunswijk in 1986 met steun van het Surinaams verzet in Nederland een onzalige oorlog begon tegen Desi Bouterse, peilde ik eens bij ambassadeur Van Houten hoe Den Haag zou reageren op een bezoek van lokale dignitarissen uit het binnenland. Het was Desi's idee om ze onder mijn hoede naar Den Haag te sturen met het dringend verzoek een stokje te steken voor de bandeloze guerrilla van hun streekgenoot Brunswijk. Vanachter zijn bureau in Paramaribo achtte Van Houten de kans op succes niet erg groot. Fideel dat ik hem in vertrouwen kon nemen zonder dat hij alles direct overbrieft.

Omgekeerd heb ik de Surinaamse ambassadeur Heidweiller laten weten dat die Van Houten totaal ongeschikt was voor het ambt. Heidweiller achtte het onjuist om Van Houten op dat moment tot *persona non grata* te verklaren, zoals Desi van plan was. De man had het namelijk gepresteerd om nauwelijks een paar maanden na ons gesprek een lijst van 'zogenaamde doden van het regime Bouterse' door te sturen naar Den Haag, terwijl de herkomst ervan volstrekt onduidelijk was. Hij had kunnen weten dat de lijst maar al te graag benut werd om er wereldwijd mee te lopen zwaaien en Bouterse als monster af te schilderen. Waarom legt Den Haag geen lijst aan van de één miljoen burgers die door Suharto zijn neergemaaid?, vroeg ik me toen trouwens af. 'Sorry voor Van Houten. Desi Bouterse kan hem bij zich roepen en duidelijk maken dat het niet om de persoon Van Houten gaat, maar dat er paal en perk moet worden gesteld aan het gedonder van Den Haag. Wanneer Bouterse zichzelf respecteert kan hij dit niet over zijn kant laten gaan.' Dat schreef ik in mijn Memoires 1986-B.

Overigens kwam ik hier gister Luns nog tegen die mij aansprak en de ene na de andere anekdote opdiste... Doodvermoeiend. Toen ik vervolgens flink van leer trok, gaf hij bedremmeld toe dat hij het fout heeft gespeeld, destijds. Ach... Ik heb altijd gelijk. Ze zoeken het maar uit daar in Den Haag. De groeten, Bert! Ik kan mijn tijd beter gebruiken en ga nu luisteren naar een cellosonate van Beethoven.

Willem Oltmans

Bezorgd door Ellen de Vries (die als onderzoeker heel wat uurtjes doorbracht in de archieven van BZ)

Dag Bert,

In behoorlijk wat boeken die ik met plezier de afgelopen jaren heb gelezen kom jij terug in de dankwoorden terug, of weet ik dat je aan hebt bijgedragen. Of het over het boek 'Hans Valk' gaat, of 'Een wonderbaarlijk politicus' (over van Mierlo), 'De stille diplomaat' (Max van der Stoep) of 'de rechtvaardigen' (over Jan Zwartedijk): door op de achtergrond mee te werken heb je ervoor gezorgd dat cruciale verhalen toegankelijk zijn gemaakt voor het nageslacht. Daardoor gaat de geschiedenis leven en kunnen we een correct beeld vormen over ons verleden, en waar mogelijk daar lessen uit trekken.

Bovendien ben je een fijne collega met enorme pret-oogjes, daar wil ik je enorm voor danken. Bij deze foto hieronder zie ik ze zitten, zelfs achter je zonnebril!

Een boek waar ik van genoten heb, en ik weet niet zeker of jij aan hebt bijgedragen, betreft het boek 'Riemen om de kin?' over Gerrit Jan van Heuven Goedhart. Een van de zaken die ik bijzonder vond om te lezen is de stapeling van functies bij hem. Zo was hij in 1948 niet alleen hoofdredacteur van het Parool, maar ook senator voor de vers opgericht PvdA en ... ging hij op de Permanente Vertegenwoordiging van de VN aan de slag voor Buitenlandse Zaken en werd hij delegatielid (vice-voorzitter) naar de algemene vergadering van de VN (Corduener, 2011, p.397). Een stapeling van functies in zowel media, politiek als openbaar bestuur die nu ondenkbaar zou zijn!

Het gaat je goed!

Groet,

Dirk-Jan

Bert,

De afgelopen jaren heb jij als historische rots in de branding BZ en zeker ook de directie Juridische Zaken op vele wijzen bijgestaan bij vragen, kwesties en juridische procedures rond ons verleden. Van allerlei nasleep uit de Tweede wereldoorlog, de voormalig koloniën Suriname en Indonesië, tot kleine dossiers als het Nederlands Carillon bij Arlington National Cemetery.

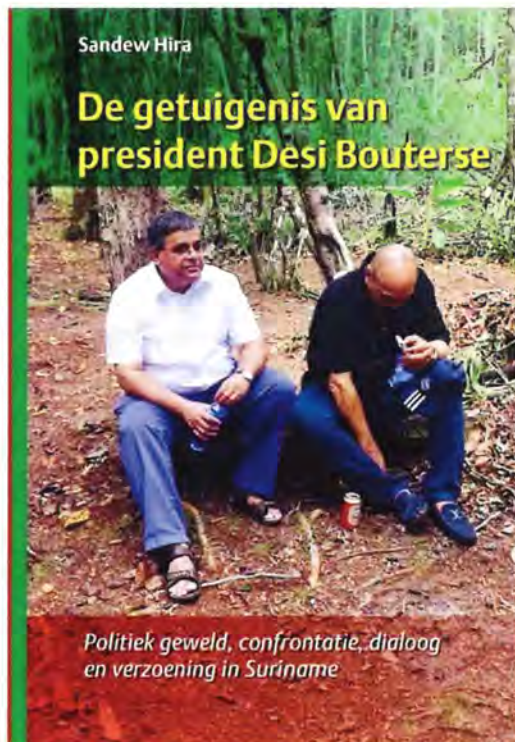
De juridisering van het verleden, waar jij absoluut geen warm voorstander van bent, heeft ons vaak tot elkaar gebracht. Met jouw enorme kennis, vaardigheden en kritische geest heb jij op vele dossiers een onmisbare bijdrage geleverd.

Persoonlijk zal ik me de vele uren die we hebben besteed aan het faciliteren van allerlei historische werken, biografieën, journalistieke stukken of meer twijfelachtige producten die daarvoor moeten doorgaan. De onderstaande boekentip valt in 1 van deze categorieën en heeft ons als ik het me goed herinner zo'n 3 jaar lang de nodige hoofdbrekers bezorgd. Wellicht deze whodunnit nog eens nalezen en reflecteren of hiermee aan het verleden recht is gedaan 😊.

Zonder jouw inzet om onderzoekers toegang te geven tot archieven en bronnen bij BZ zouden veel werken niet of met een aanmerkelijk armer bronnenonderzoek tot stand zijn gekomen. De geschiedenis van BZ en het buitenlands beleid mag en moet verteld blijven worden!

Hartelijke groet en het ga je goed,

Geert van den Borne (Hoofd DJZ/NR)

Bert van der Zwan figureert vele malen op mijn publicatielijst. Als je de namen van Bert en van mij gezamenlijk invoert in Google, krijg je 1220 hits (althans in augustus 2022). En dat is geen toeval. We hebben samen aan een reeks van projecten gewerkt.

Ik noem enkele resultaten: *De Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken in de twintigste eeuw* (1999). Een veel gebruikt en geciteerd boek. Maar ook: *De Nederlandse buitenlandse politiek in de twintigste eeuw* (2003). En: *In dienst van Buitenlandse Zaken. Achttien portretten van ambtenaren en diplomaten in de twintigste eeuw* (2008).

Allemaal in het Nederlands?, hoor ik sommigen zeggen. Geen internationale uitstraling? Dat is zeker niet het geval. Ik wijs gaarne op: *Poland and the Netherlands: A Case Study of European Relations* (2011), een boek dat we samen met de Poolse historicus Ryszard Zelichowski hebben gemaakt.

Ik heb goede herinneringen aan deze projecten, die vaak gepaard gingen met borrels en andere feestelijkheden. Soms op het ministerie zelf (met een karretje drank, nootjes en andere snacks), soms elders.

Afgezien van de bovengenoemde projecten, hebben we in verschillende andere verbanden samengewerkt. Zoals de zogeheten Kersten-groep, een gezelschap van promovendi en andere onderzoekers op het terrein van de Nederlandse buitenlandse betrekkingen. Ook vermeldenswaard: onze bijdrages aan een boek over de geschiedenis van de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking, waaraan verscheidene voormalige DGIS-ambtenaren deelnamen (en waarover we een avond met anekdotes zouden kunnen vullen).

Ik ben Bert bijzonder dankbaar voor deze samenwerking, die een belangrijk deel van mijn academische leven besloeg. Het was altijd een groot genoegen. Bert is een aangename partner: loyaal, geëngageerd, maar gelukkig ook geestig en relativerend. En ik ben zeker niet de enige die hij terzijde heeft gestaan. Hij heeft al met al een belangrijke rol gespeeld in het bevorderen van de historiografie over de Nederlandse buitenlands betrekkingen.

Ik wens Bert het allerbeste in zijn nieuwe, 'pensionado'-leven. Hopelijk blijft hij actief. Het zou zonde zijn als iemand zoals hij alleen maar in de tuin zou gaan harken.

Duco Hellema.

VERKIEZINGS-AFFICHE (IV)

Waarne Bert,

hij dank en bewondering
voor je geduld en inzicht!

Hans liet mij weten dat
een komische blik op zijn

hertelijk meik te reuk-
elijheids noot-ree van

Toe fassing mag dijs op een
verkiezings pan flet.

Tot de borrel!!

Jon Willem Bertus

Hoe een nummerplaat de verhouding tussen een militair attaché en een ambassadeur vergalde

Floribert Baudet

Het is een goede gewoonte onder ambtenaren van het ministerie van Buitenlandse Zaken en diplomaten, of dan tenminste onder diegenen onder hen die als huishistoricus werkzaam zijn geweest, te betogen dat Nederland geen buitenlands beleid heeft, maar slechts Kamervragen. In de navolgende bijdrage zal ik laten zien dat dat laatste onjuist is, al blijkt uit de episode die ik bespreek maar weer eens dat *eenheid* van beleid soms ver te zoeken is. Want wat was het geval?

In juli 1976 werd een Nederlands diplomatiek voertuig betrapt op een Poolse militair terrein nabij Małowice aan de Oder, hemelsbreed 50 km ten noordwesten van Wrocław. Toen het voertuig er snel vandoor ging, verloor het zijn nummerplaat. Dat was het begin van een aantal ongemakkelijke uitwisselingen. Een paar weken na het incident kwamen de Polen de nummerplaat terugbrengen maar verlangden in ruil daarvoor de namen van de twee inzittenden, medewerkers van de Nederlandse militair attaché kolonel Mudde. Deze adviseerde vervolgens Den Haag om de boel niet op de spits te drijven, al klopte van de Poolse aantijgingen, naar hij zei, niets. In plaats daarvan suggereerde hij, de Polen te bedanken voor het retourneren van de nummerplaat. Zo geschiedde.¹

De twee assistenten moesten het land verlaten, maar daarmee was de kous niet af, zo lijkt het. Mudde en ambassadeur Wil Pelt hadden weliswaar een goede persoonlijke relatie, de ambassadeur wilde aan Muddes activiteiten zo min mogelijk ruimte geven. Letterlijk, want Mudde en zijn assistenten deelden in de Nederlandse ambassade een krappe ruimte ter grootte van een bezemkast,² maar ook politiek. Zo zou hij hebben geweigerd een protest in te dienen nadat Mudde, toen hij met de caravan waarmee hij het land doorkruiste³, verkeerd was gereden en vervolgens was ondervraagd door de Poolse en Sovjet-Russische militaire inlichtingendiensten.⁴ Dat laatste bleek weliswaar niet te kloppen, maar Pelt was *not amused* en de onderlinge kou was nog niet uit de lucht toen Pelt in september na een nieuw incident werd ontboden om een reprimande in ontvangst te nemen.⁵

Al erkende hij in een terugblik, in 2000, dat de kolonel en zijn team naar het oordeel van de Amerikanen en de Britten veel nuttige gegevens hadden weten te verzamelen, de oud-ambassadeur bleef erbij dat Muddes instructies haaks stonden op die van hemzelf. Hij moest Polen aanmoedigen zich wat zelfstandiger op te stellen tegenover Moskou door de politieke en economische betrekkingen met het land te verbeteren. Spionage paste daar niet in.⁶ Mudde was er echter al toen Pelt in 1973 aantrad als ambassadeur, en toen laatstgenoemde in 1977 werd overgeplaatst, doorkruiste Mudde het land nog steeds met zijn caravan. Geen eenheid van beleid dus en de kwestie van de verloren nummerplaat heeft nimmer tot Kamervragen geleid. Kom daar nu nog maar eens om! Het zou me ook niet verbazen als Mudde na Pelts vertrek een grotere kamer heeft gekregen: met de verslechtering van de Oost-Westbetrekkingen die vanaf 1977 inzette, won zijn werk immers aan belang.

¹ Archief ministerie van Buitenlandse Zaken, code 9, 1975-1984, inventarisnummer 1312, notitie milat kol. Mudde aan ambassadeur Pelt, 3 augustus 1976; idem, brief ambassade Warschau aan Den Haag 3354/30GS/708, 4 augustus 1976, en idem, code Den Haag aan Warschau, 13 augustus 1976. Stukken over deze periode worden tegenwoordig bewaard in NL-HaNA, Buza / Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 12494 maar ik heb niet kunnen vaststellen of deze er ook in zitten.

² Idem, chef DEU aan DGPZ ongedateerd [eind september, begin oktober 1976].

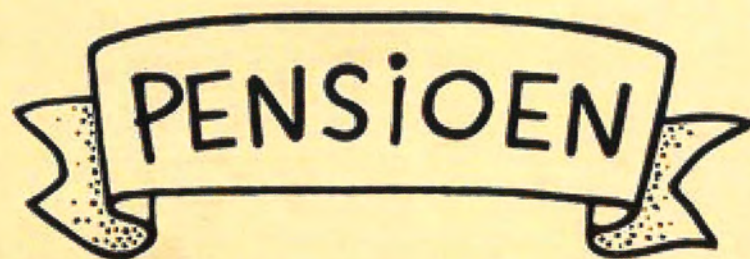
³ Mededeling drs. W.F. Pelt, ambassadeur te Warschau 1973-1977 aan auteur, 6 maart 2000.

⁴ Archief Buitenlandse Zaken, code 9, 1975-1984, inv. nr. 1312, chef DEU aan DGPZ ongedateerd [eind september, begin oktober 1976].

⁵ Idem, Warschau aan Den Haag, 20 september 1976.

⁶ Mededeling Pelt. Zie voor de Nederlandse-Poolse betrekkingen onder meer mijn *Het heeft onze aandacht. Nederland en de rechten van de mens in Oost-Europa en Joegoslavië, 1972-1989* (Amsterdam 2001).

• Dat is nou
het leuke van

NIKS hoeven
• en de hele dag
om 't te doen •

Mijn eerste kennismaking met Bert moet in 1993 zijn geweest. Ik werkte als uitgever bij de toenmalige Staatsuitgeverij, de Sdu, en zat, zoals vaker, met enkele auteurs in de pub (in NS-jargon "uitgiftepunt") die toen in het Haagse Centraal Station was gevestigd. Een tafeltje verderop zaten twee heren, die bekenden van mijn auteurs bleken te zijn. Ik werd aan ze voorgesteld: het waren Bert en zijn collega Ton van Zeeland. We raakten in een geanimeerd gesprek. Bert en Ton bleken bezig te zijn met de voorbereiding van de viering van het tweehonderdjarig bestaan van het ministerie, in 1998. Daar hoorde een groot gedenkboek bij. Ik vroeg of ik mocht komen praten over de uitgave ervan. We maakten een afspraak en in 1998 verscheen een prachtig jubileumboek, maar daarvoor mocht ik al de Jaarboeken voor de geschiedenis van de Nederlandse buitenlandse politiek uitgeven. Geen bestsellers natuurlijk, maar ze leidden wel tot contact met nieuwe auteurs, zoals Duco Hellema, Albert Kersten en Joop de Jong. In 1999 verscheen de grote geschiedenis van vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking. Levendige herinneringen bewaar ik aan de biografie van Spierenburg, waarbij Bert ook betrokken was. De biograaf werkte in het appartement van zijn hoofdpersoon aan dit boek, maar werd in de loop van de tijd ook gebombardeerd tot butler. Hij mocht koffiezetten, broodjes smeren en de sherry serveren.

Toen ik in 2000 van de Sdu overstapte naar Uitgeverij Boom in Amsterdam kon ik daar als vanzelfsprekend de historische boeken van Buitenlandse Zaken blijven uitgeven. Bij Boom verscheen een reeks herinneringen van oud-diplomaten, zoals Schiff, van Dongen, Van Gorkom en Rutten, met mooie presentaties in het departement. Ook was Bert nauw betrokken bij andere boeken op het gebied van de Nederlandse buitenlandse politiek die ik bij Boom uitgaf. Hij zat in een vrolijke begeleidingscommissie van de biografie van Luns, geschreven door Albert Kersten. Voor het grote gedenkboek NL USA, Four Centuries of Dutch-American Relations, bemiddelde Bert bij de fondsenwerving. En als auteurs toegang zochten tot archieven was Bert altijd bereid te hulp te schieten.

De samenwerking met Bert was niet alleen zakelijk maar ook persoonlijk buitengewoon prettig. Bert heeft een uitstekend gevoel voor humor en een brede algemene ontwikkeling. We delen een liefde voor auteurs als Karel en Gerard van het Reve en W.F. Hermans, en een afkeer van modieuze woke toestanden. Ik begreep van hem dat hij met dat laatste weleens problemen had binnen het ministerie en ik bewonderde de manier waarop hij zich staande hield. We zijn nu allebei met pensioen maar blijven actief op historisch terrein, en we houden zeker contact.

Geert van der Meulen

Uitgever bij Sdu van 1981 tot 2000, en bij Boom van 2000 tot 2019, nu adviseur bij Boom

Leiden, augustus 2022

Beste Bert,

Toen BZ nog een personeelsblad had - wij zijn van een generatie die dat nog heeft meegemaakt.... - hadden we daarin, als ik het me wel herinner, een rubriek: "Wat doen ze daar?" Ik weet niet of jij en je Historische Eenheid daar ooit in zijn gepresenteerd, maar het zou zeker terecht zijn geweest en ook heel nuttig. Want ik weet niet of iedere doorsnee BZ-er (bestaat die?) binnen of buiten Den Haag een helder idee heeft wat daar allemaal gebeurt.

Dat de departementsleiding dat ook niet altijd heeft gehad zou je kunnen opmaken uit de organisatorische verplaatsingen binnen de organisatie. Jij hebt daar geloof ik nooit zo'n punt van gemaakt en dat siert je: waar je het in het organigram ook plaatst ('ophangt'), doet er eigenlijk ook niet toe, jij doet de dingen die je moet en wilt doen. En dat is het aardige, zolang dat werk aan jou is (was..) toevertrouwd, komt dat wel in orde, jij bewijst je waarde voor het ministerie overal wel.

Ik heb daar beter zicht op gekregen toen ik in 2010/2011 een boek ging schrijven over een heikele periode in de Nederlands-Indonesische betrekkingen. Dat was vanuit de stagiairekamer waar ik mocht werken (het is niet zonder ironie dat je na bijna 40 jaar BZ en na je pensionering in de stagiairekamer mag werken..), dichtbij jouw kamer. We hadden veel onderling contact. Ik kijk daar met veel plezier op terug. Dat was dus in de tijd dat BZ nog over individuele kamers beschikte - voor jouw werk bijna een must om een eigen kamer te hebben, omringd door boeken, documenten en andere spullen die je nodig hebt voor je werk, daar zijn we het over eens, maar kennelijk was/is niet iedereen daarvan doordrongen. Een veelheid aan projecten passeerde je bureau en met meer of minder toegevoegde waarde, afhankelijk van het project, ging het er weer vanaf.

Voor het schrijven van mijn boek heb ik heel veel steun aan je gehad en ook bij de boekpresentatie (in 2012) had je een belangrijke rol. Ik wil je daar nogmaals zeer veel dank voor zeggen. We zouden alvorens je BZ verlaat nog eens bijpraten, zo spraken we onlangs af; dat is er door gezondheids-akkevietjes mijnerzijds nog niet van gekomen maar ik hoop dat dat spoedig zal gebeuren.

Het ga je goed! Er denk eraan Bert: er is leven na BZ....

Gegroet!

Gerard Kramer

06 30 24 10 26 (bel je me voor een afspraak?!)

Beste Bert,

Er werd ons gevraagd om in het kader van jouw afscheid iets op te schrijven met betrekking tot geschiedenis – historische gebeurtenis.

Ondanks het feit dat mijn oudste zoon historicus is op het terrein van North American studies, durfde ik mij daar toch niet aan te wagen.

Toch wil ik me wagen om je een gebeurtenis te vertellen waarmee ik in de werkpraktijk te maken heb gekregen toen ik voor DVE werkte. Misschien heb ik je dat ooit al verteld (wordt ook een dagje ouder 😊) maar ik neem de gok. Als het gelukt was dan zou het zeker gedenkwaardige geschiedenis zijn.

Hierbij mijn verhaal.

Wij hebben een verdrag uit 1957 van de Raad van Europa met de titel:

‘Europees verdrag betreffende uitlevering’

Nu komt het bij verdragen regelmatig voor dat een land vraagt om het verdrag waar zij partij bij zijn uit te breiden met overzeese gebiedsdelen. Wij hebben dat met de Cariben, Frankrijk z’n DOMS en Toms en Engeland ook.

Nu had ik met dit verdrag zo’n verzoek via de Raad van Europa ter registratie ontvangen van Frankrijk en ik had bij de behandeling gezien dat hiervoor toestemming in de ministerraad gevraagd moest worden.

Op een of andere manier heb ik dat onthouden en dat is maar goed ook.

Ik kreeg namelijk op een gegeven moment een brief van Jura onder ogen, gericht aan ambassade Verenigd Koninkrijk. In deze brief werd akkoord gegaan met de uitbreiding van het verdrag tot een elftal overzeese gebiedsdelen. Wat de redacteur van de brief (naam bij mij bekend 😊) bij dit elftal gebiedsdelen echter over het hoofd heeft gezien is dat hier ook antarctica in dit rijtje stond! Dat hield in dat wij als Nederland, zonder medeweten van de ministerraad, de zeggenschap van het Verenigd Koninkrijk erkenden over de claim van het Verenigd Koninkrijk op een deel van Antarctica.

Gelukkig is dit niet doorgegaan want ik ben met de brief meteen naar hoofd bekendmaking, mevrouw Bredt, gegaan en zij heeft het gelukkig terug kunnen draaien.

EIND GOED AL GOED!

Bert, dank je wel voor de fijne samenwerking en je expertise. Ik weet zeker dat veel mensen, waaronder ik, die kennis van jou gaan missen.

Een Hele fijne en gezonde pensioentijd toegewenst.

Harold Zee

Ha Bert,

We gaan je missen bij ESA en bij BZ! Het afgelopen jaar heb ik van je gezelschap en altijd interessante en onderhoudende bespiegelingen en anekdotes genoten. Jammer dat het maar zo kort was! Heel veel plezier gewenst in de volgende fase en hopelijk tot ziens. Hieronder wat vermeende voorbeelden van de perfecte Engelse taalbeheersing van de boven ons gestelden.

Team "Bert en de Jeugd" voert tactisch overleg tijdens de ESA-stranddag 2022

Heel hartelijke groet,

Jan Willem Scholten

Pieter Gerbrandy, minister van Buitenlandse Zaken tijdens de Tweede Wereldoorlog, staat bekend om zijn barslechte taalbeheersing. Op een bijeenkomst waar hij voor het eerst Winston Churchill ontmoet, begroet hij hem met *"Goodbye Mr. Churchill!"* Droog reageert Churchill: *"Well, this is the shortest meeting I ever had."* In het vervolg spreekt de Engelse staatsman Gerbrandy aan als 'Mr. Sherry-Brandy', terwijl Gerbrandy Churchill voortaan 'Mr. Kerkuil' noemt.

Ook aan Gerbrandy wordt, bij een bezoek van een Engelsman (wellicht Churchill) aan Delft, de volgende anekdote toegeschreven: *"I hate you welcome in this town where all the Oranges are buried"* (*"Ik haat u. Welkom in deze stad, waar allemaal sinaasappels begraven zijn."*)

Zelfs de grote Joseph Luns zou in de jaren '60 tijdens een informeel gesprek met John F. Kennedy een enorme taalblunder hebben begaan. Op Kennedy's vraag of Luns ook hobby's heeft, schijnt deze geantwoord te hebben: *"I fok horses"* (in plaats van *"I breed horses"*). Kennedy reageert hierop met de vraag *"Pardon?"* *"Yes!"*, roept een enthousiaste Luns uit, *"Paarden!"*

Dan is er Joop den Uijls vermeende dictum: *"We are a nation of undertakers"*. En Dries van Agt zou in een interview gezegd hebben: *"I can stand my little man."*

Tijdens het staatsbezoek aan Mexico in 2009 wil Willem-Alexander in een speech de blits uithangen met een Mexicaans gezegde. De koning wil zeggen dat we allemaal wakker moeten worden om het klimaatprobleem aan te pakken: *"Let me conclude by giving you a Mexican proverb. "Cámaron que se duerme se lo lleva la chingada", or in English: "A shrimp that sleeps gets carried by the tide."* De toehoorders beginnen hard te lachen, en sommigen kijken boos of verontwaardigd. Willem-Alexanders uitspraak betekent namelijk letterlijk "Een slapende garnaal gaat naar de kloten", waarbij het woord chingada (chingar) in Mexico een grove seksuele connotatie heeft.

Gedurende EU-besprekingen over het uitgavenpatroon van Europese beleidsmakers in 2010 heeft Frits Bolkestein het constant over "golden showers", een frase die in het Engels refereert aan plasseks.

En tenslotte mevrouw Ploumen tegenover een handelsdelegatie uit Congo in 2013: *"There is no such thing as a Dutch product in terms of quality!"* Vrij vertaald: *"Er bestaan geen Nederlandse kwaliteitsproducten!"*

Beste Bert,

Vers van de Rijksarchiefschool, die reeds lang ter ziele is, kwam ik in 1992 in dienst van BuZa als medewerker van de Dienst Documentaire Informatievoorziening. Ik had als speciale opdracht de herinventarisatie van het grote "Londens Archief", het archief gevormd door de BuZa-ambtenaren in Londen. Ik heb daar de eerste jaren met groot plezier aan gewerkt, maar werd allengs meer ingeschakeld voor andere onderzoeksopdrachten, op verzoek van een ambassade, op verzoek van andere directies. En daarmee werden onze contacten op de werkvloer ook intensiever. Een van de leuke herinneringen heeft te maken met de herdenking in 1995 van 50-jaar bevrijding. Ton van Zeeland en Sierk Plantinga, ons beiden welbekend, hadden het plan opgevat een speciale uitgave van het BuZa personeelsblad te wijden aan de lotgevallen van diplomaten en medewerkers van het ministerie in de Tweede Wereldoorlog. Jij hebt een hoofdstukje geschreven over voorlichting en propaganda en ik over Adrianus Millenaar, de assistent van de rijkslandbouwconsulent die in 1940 in Berlijn achterbleef en de Zweden assisteerde die gedurende de gehele oorlog de Nederlandse belangen hebben behartigd.

Het onderzoek naar Millenaar heeft voor mij ook tot ontmoetingen met zijn kinderen geleid en met Nederlanders die als dwangarbeider in/rond Berlijn hebben gewerkt. Met zijn dochter die in de VS woont heb ik nog steeds via email contact. De bijdrage van Ton van Zeeland en Willem Camphuis betrof het Nederlandse consulaat-generaal in Singapore en het lot van consul-generaal H.M.J. Fein die samen met Viruly, Cramwinckel en Van Haelen eind februari 1942 op weg naar Australië in een vliegboot van Qantas boven de Timorzee werd neergeschoten door een Japanse jager. Het had de redactie een aardig idee geleken dat oud-ambassadeur R.H. Fein, zoon van de omgekomen consul-generaal, deze bijzondere uitgave van het BZ-blad aan minister Van Mierlo zou aanbieden. Zoals gebruikelijk bij dat soort gelegenheden was er voor de minister een A4-tje gemaakt met een korte samenvatting van het hoe en wat en dus ook waarom Fein het blad zou aanbieden. Met kromme tenen hoorden alle aanwezigen, waaronder wij, de minister opmerken dat het wel heel bijzonder was dat de aanbieder dezelfde naam had als die van de consul-generaal op het herdenkingsbord in de hal van het ministerie. Hij had kennelijk alleen de titel van het A4-tje gelezen! Of het met de huidige minister beter gaat? Die heeft ook al gezorgd voor kromme tenen her en der in den lande!

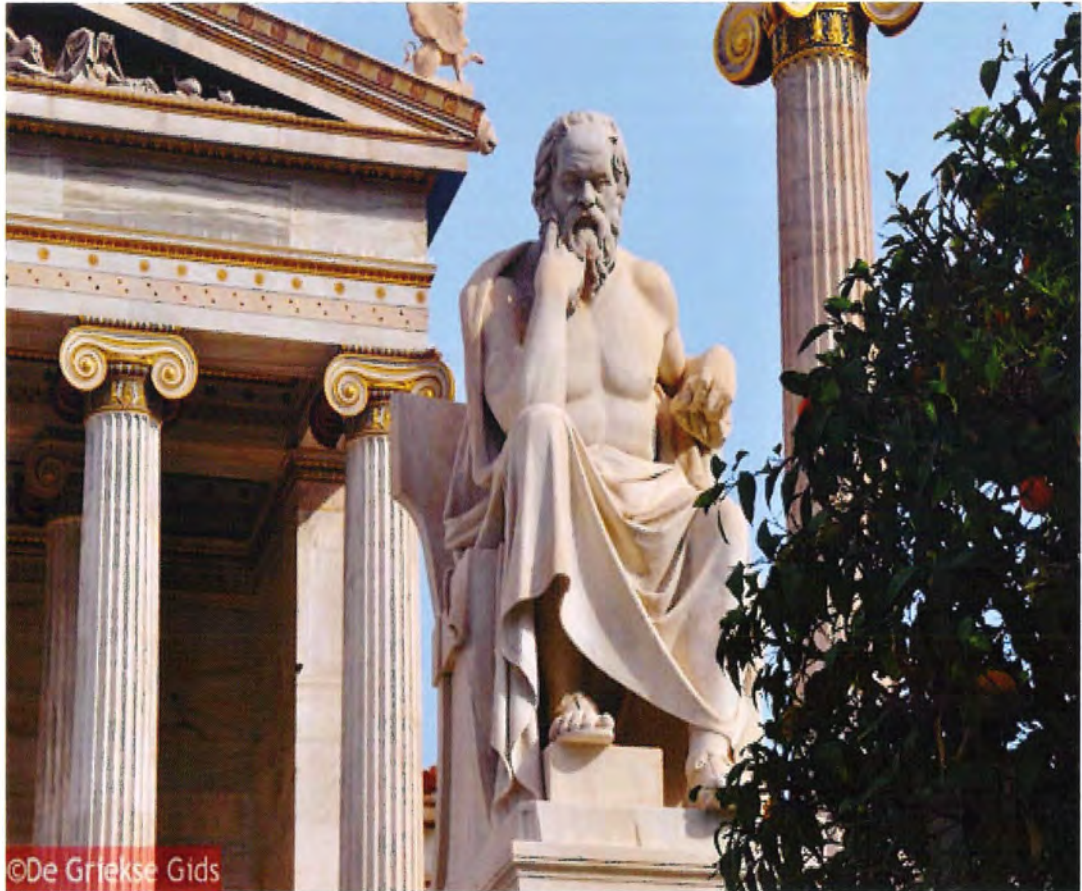
In Van Mierlo's tijd als minister heeft een tekst van mij nog een klein diplomatiek relletje tussen Nederland en Oostenrijk opgeleverd. In 1998 werd de nieuwe Nederlandse ambassade in Wenen door minister Van Mierlo geopend. Op verzoek van ambassadeur J. van Ebbenhorst Tengbergen had ik een studie geschreven over de betrekkingen tussen Nederland en Oostenrijk door de eeuwen heen "Von der Personalunion zur Europäischen Union". Daarin komt ook Oostenrijks "bruine verleden" aan de orde. Dat stukje tekst viel niet goed bij de toenmalige Oostenrijkse regering (ÖVP als ik mij goed herinner). Ambassadeur Tengbergen werd op het matje geroepen, maar heeft met verve het Nederlandse standpunt verdedigd en niets van de tekst van het boekje teruggenomen. Oostenrijk is bij mij wat uit beeld sindsdien (afgezien van de vakanties in Lech van mijn laatste werkgever zoals je weet), misschien iets om je in te verdiepen?

Zoveel herinneringen komen boven Bert, we hebben best veel samen beleefd. Een poosje geleden is "de Rechtvaardigen" op de markt gekomen, het boek van Jan Brokken over consul Zwartendijk. Daarover hebben we nog weer even contact gehad. Jan Brokken roemt het Holocaust Memorial in de VS en hun uitgebreide dossier over Zwartendijk, maar verzuimd te melden dat zonder BuZa de rol van Zwartendijk nauwelijks aan bod zou zijn gekomen. Het Holocaust was volledig ingepakt door de weduwe Sugihara en wist nauwelijks iets van Zwartendijk. Ik heb toen een uitgebreide correspondentie met ze gevoerd, weet je nog?

Bert het ga je goed en Arie en ik verwachten jou en Wil natuurlijk graag weer hier voor een bezoekje aan Shakespeare, die de politiek op zijn eigen onnavolgbare wijze aan de kaak stelde!!

Helene de Muij-Fleurke

Peinzende Socrates (470-399 voor X) voor de Atheense Academie

Afscheid Bert van der Zwan

Bert van der Zwan: zelden is een historicus voor het ministerie van Buitenlandse Zaken zo invloedrijk geweest als Bert van der Zwan, dé historische vraagbaak op het departement. Hij is bekend van de boeken De Nederlandse buitenlandse politiek in de twintigste eeuw (2003), Het Londens archief (2003), Lion and Dragon (2008).

Bert van der Zwan kent de geschiedenis van het ministerie van Buitenlandse Zaken grondig, al vanaf 1798. Het ministerie begon in 1798 met de oprichting van het agentschap voor Buitenlandse Betrekkingen in de Bataafse Republiek, opgeheven in 1810 bij de inlijving van het Koninkrijk Holland in het Franse Keizerrijk. Gevolgd op 7 december 1813 met de heroprichting van het ministerie als departement van Buitenlandse Zaken, na het herstel van de Nederlandse onafhankelijkheid, 1 week na de landing bij Scheveningen van de prins van Oranje (latere koning Willem I).

Dankzij de groeiende belangstelling voor de geschiedenis van de Nederlandse buitenlandse politiek zijn de archieven van het ministerie van Buitenlandse Zaken steeds belangrijker geworden, het is een rijke bron voor de geschiedschrijving. De archivering, de toegankelijkheid tot de archieven, de bruikbaarheid voor onderzoek, het inzagebeleid, het selectiebeleid, de digitalisering van de archieven zijn bepalende factoren geweest voor de archiefregistratie.

Bert van der Zwan is op BZ dé expert op het gebied van geschiedenis en archieven. Zijn historische kennis, zijn archief-kennis en -vaardigheden, zijn eigenzinnigheid, zijn bescheidenheid én zijn beminnelijkheid typeren het wezen en karakter van Bert van der Zwan. Hij was toegankelijk en wist moeiteloos de meest slimme studenten binnen te halen als stagiair en hij wist hen te inspireren op hun onderzoek-pad en aan te moedigen in schrijfvaardigheden.

Ik werkte als kunsthistorica en jurist enige jaren met plezier mee aan het onderzoek naar de diplomatieke betrekkingen tussen Nederland en het buitenland. Ik heb de gesprekken met Bert ervaren als een verrijking en ik zie enige gelijkenis tussen Bert en de Griekse filosoof Socrates.

Socrates, geboren in 470 voor Christus in Athene stierf in 399 voor Christus, nadat hij veroordeeld was voor Godslastering. Socrates stond bekend om het feit dat hij door vragen aan zijn gesprekspartners te stellen, hen wijzer maakte. Hij deed alsof hij niets wist en stelde vragen totdat, door middel van deze vragen en het gesprek, zowel de gesprekspartner als hijzelf slimmer werden. Voor Socrates was filosofie een sociale activiteit, een gesprek tussen mensen die op zoek zijn naar kennis. **De uitspraak van Socrates die nog steeds actueel is:** "Het enige dat ik zeker weet, is dat ik niets weet".

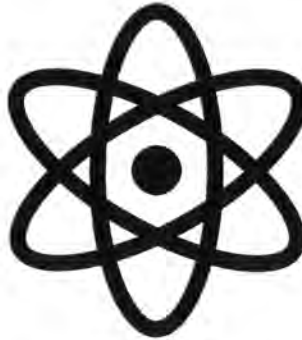
Dank je Bert, voor onze aangename samenwerking bij ESA, enige jaren op BZ.
Ik wens je alle goeds.

Jeanette Oosthoek, 29 juli 2022

Beste Bert,

Toen ik me een keer excuseerde omdat ik iets te laat aanschoof bij een koffie afspraak met jou, wees je me er heel ad rem op drie keer na te denken voordat je ergens excuses voor aanbiedt. Ik heb de afgelopen vier jaar ontzettend veel van je geleerd over de zin en vooral ook de onzin van excuses, en hoe die technisch gezien niet, maar emotioneel gezien dan weer wel verschillen van het betuigen van spijt en het zeggen van sorry. Bij DAO mocht ik het koloniale verleden met Indonesië tot één van mijn dossiers rekenen en ik wil niet weten hoe ik door dat mijnenveld genavigeerd zou hebben zonder jouw kundige en nuchtere suggesties. Je historische kennis is ronduit indrukwekkend en je betrokkenheid bij het onderwerp maakte het een groot plezier om je om advies te vragen, al was ik altijd licht nerveus of mijn tekstsuggesties voor de kabinetsreactie op het historisch onderzoek jouw goedkeuring kon wegdragen. Ontzettend bedankt voor de hele prettige samenwerking, het was een waar genoegen.

Het allerbeste
Erik van Oudheusden
DAO

Beste Bert,

Heel leuk om onder jouw leiderschap mee te werken aan het mooie project 'Diplomatieke Getuigenissen'. Prachtig initiatief. Veel dank voor de fijne samenwerking en voor het uitstekend begeleiden en modereren van dit prachtig initiatief. Wij zullen je missen. Ik kijk er naar uit om samen jou en ons projectteam een aantal afleveringen te bekijken wanneer deze afgerond zijn. Ik wens je heel veel plezier in je volgende stap, geniet ervan!

Hind Ribeiro-Bidaoui (AIB)

Reizen met Bert

Bert leerde ik kennen toen we samen met Ton van Zeeland en Hans Moors de mede-redactie voerden van *Leeuw en Draak, Vier honderd Jaar Nederlands-Vietnamese Betrekkingen* dat in 2007 door 'huis-uitgeverij' Boom werd uitgegeven en dat nog een Engelse en Vietnamese versie zou krijgen.

Omdat we zelf ook bijdragen wilden leveren aan het boek begonnen we al zo rond 2005 met het raadplegen

van archieven en het interviewen van diplomaten die een professionele band hadden met Vietnam. Bert beschikt over een groot netwerk. Hij heeft bovendien een goed gevoel voor humor en redigeert vaak ook de memoires van oud-diplomaten. Zo konden we Jan Herman van Rooyen, Jan Zaadhof, Frans van Dongen en Charles Rutten en hun Belgische collega Piet Steel strikken voor een interview. Zij allen deelden hun lange ervaringen in Vietnam met ons en gaven context bij de teksten die wij hen voorlegden. Geassisteerd door een stagiaire gingen we aan de slag in het *bassin* van de Apenrots onder de aangenane leiding van Hans den Hollander.

Een van de leuke kanten van de zichzelf benoemde redactie van de boeken was een studiereis naar Vietnam in 2008. Het doel was om naast persoonlijk kennis te maken met Vietnamese auteurs, waaronder mijn counterpart, de *éminence grise* van de Vietnamese historici, professor Phan Huy Lê (1934-2018), we ook een nieuw project wilden beginnen: de exacte ligging van de Nederlandse VOC-loge aan het estuarium van de Rode Rivier. Daarvoor werd een ééndaagse workshop georganiseerd aan de Universiteit van Hanoi.

Behalve het leveren van faciliteiten en inzichten op en over BuZa is Bert een ideale reisgenoot, zij het ook in de betekenis van breinreizen. Tijdens onze studiereis togen we met een aparte missie van experts en VOC-historici de delta in en lieten ons gretig rond-leiden op zoek naar Domea, de naam waar volgens VOC-bronnen een overslaghaven was geweest, van-waar Nederlandse waar (en ook een beetje van derde partijen) naar de hoofdstad Hanoi in sampans werd verscheept. De plannen leden helaas schipbreuk door het te vroege overlijden van een maritiem archeoloog verbonden aan het Centrum voor Erfgoed Activiteiten in Amsterdam.

Daarna bleven Bert en ik elkaar ontmoeten, ook in de privé-sfeer. Willy en hij vormen een goed op elkaar ingespeeld koppel en een aangenaam gezelschap. Bert is een geslaagde stadsgids. Nu de reclame Beleeft het Wonder van Gouda zwevend op de klinken van een lokale beijaardier door de radio klinkt moet ik onwillekeurig aan Bert denken, die ons in Gouda verraste als stadsgids. Dat deed hij nog eens met glans over in Rotterdam toen hij daar zijn zilveren huwelijksfeest vierde. Hij bood ons zelf een spionage thriller uit Wereldoorlog I aan, zonder Mata Hari.

De regelmatige huisbezoeken over en weer maakten het nog vrolijker toen we elkaar in Murano tegenkwamen. Bert had een geheim adresje: de Italiaanse ex van de kapster uit Gouda verhuurde graag aan Nederlanders. Onze bezoeken aan de Biennale zijn voorlopig verzekerd.

John Kleinen en Mieke Schneider

**NIKS
MOT,
ALLES
KEN.**

HELLO BIRD

Tussen verwerking en ground hog day

Met Bert van der Zwan heb ik op het ministerie in nogal wat historische projecten samengewerkt. Veelal draaide het daarbij om publicaties over het buitenlands beleid. De meest intense samenwerking betrof echter het project "ongekende diamanten" (2001) inzake het zwakke korte-termijn- en institutionele geheugen op BZ. Oude boeken werden daardoor bij herhaling wederom geschoten. Onze aanbevelingen werden jammer genoeg niet over de hele linie gehonoreerd.

Wel werd er in 2002 conform ons advies een Historische eenheid opgericht en dat was pure winst. Bert werd hiervan de centrale man en inspirerende motor. De nieuwe eenheid heeft zijn nut de afgelopen decennia ruimschoots bewezen. Al was ik daarbij niet meer direct betrokken (ik verliet het ministerie in 2002), via mijn contacten met Bert bleef ik toch redelijk op de hoogte. Een centraal thema vormde in onze gesprekken de dekolonisatie van Indonesië en de excessen, die door Nederlandse militairen in die periode werden bedreven. Uiterst gevoelige onderwerpen die de publieke opinie keer op keer beroerden.

De militaire excessen vormden een thema dat in feite al sinds 1969 speelde, telkens weer opkwam en telkens weer onderdook. Keer op keer stuitte we daarbij op het probleem dat de gewelddaden telkens opnieuw ontdekt worden, terwijl men niet beseftte dat de zaak al eerder speelde. De meeste "onthullingen" kwamen neer op een herhaling van wat al eerder "onthuld" werd. En tweede probleem: men was gefixeerd op het "verkeerde verleden" maar historische kennis bleek dun gezaaid. Na de grote excessenexplosie van 1969 volgde een uitgebreide regeringsnota en een briljant onderzoek van Van Doorn en Hendriks met als conclusie dat er in Indonesië massaal excessief geweld had plaatsgevonden. Het is exact de conclusie die de drie instituten dit jaar trokken.

Intussen kon wat de dekolonisatie sec betreft alleen maar geconstateerd worden dat de kloof tussen de opinie vorming in de media en de werkelijke historische gang van zaken (immers bepaald door diplomatie en niet door militaire actie) immens was. Het vergde van de beleidsbepalers, inclusief de Historische eenheid, heel wat inspanning om deze te overbruggen zonder de historische toedracht geweld aan te doen. Soms lukte dat niet en belandde de betrokken bewindsman met zijn uitspraken "aan de verkeerde kant van de geschiedenis".

De hamvraag is dan ook: heeft Nederland de dekolonisatieperiode wel verwerkt? Het antwoord is "neen". George Santana zei reeds: wie het verleden niet kent, is gedwongen het te herhalen. Nederland staat met de rug naar de geschiedenis en beleeft in feite sinds 1969 een voortdurende "ground hog day". Een ideologische, moraliserende benadering overheerst, niet kennis van een overigens gecompliceerde werkelijkheid. Het is een probleem niet alleen in de media maar ook in de besluitvorming.

Over de dekolonisatie van Indonesië is de laatste decennia door Nederlandse historici heel wat gepubliceerd. Er is een levendige historiografie. Maar de Belgische historicus David van Reijbrouck constateerde het al: er zijn in Nederland prachtige boeken verschenen, maar zij worden niet gelezen. Het onderstreept nog eens het belang op BZ van een kritisch opererende Historische sectie.

Gevoelige kwesties in het koloniaal verleden als de dekolonisatie annex het toegepaste geweld en het slavernij verleden zullen voorlopig het debat blijven beheersen. Bert vertrekt weliswaar, maar gelukkig: de Historische eenheid en Berts erfenis blijven. Ik schrijf dit overigens op het moment dat rond de 15 augustus viering weer een nieuwe rel is losgebarsten.

Joop de Jong (1969-2002 Hoofd Bureau Indonesië; Azië-specialist in de Planning Sectie).

E.N. "Tex" van Kleffens

Beste Bert,

Het moest natuurlijk een foto worden. Onze meest intensieve samenwerking – naast het gezamenlijke artikel over minister Van Tets van Goudriaan – betreft de beeldredactie die ik met veel plezier heb gedaan voor verschillende BZ-publicaties waarvan jij de drijvende kracht was. Een bijkomend voordeel: zo'n foto ontslaat me van de plicht om een verhaal op te hangen, want het beeld zegt immers meer dan duizend woorden.

En wat zou ik moeten zeggen bij deze foto? Iets over het gevaar dat diplomaten lopen dat ze zich na verloop van tijd te veel gaan identificeren met het land van plaatsing? Welnee, deze foto (uit een recente aanvulling op het Van Kleffens-archief) toont gewoon een onverwachte kant van de latere minister van Staat. Met zichtbaar, bijna jongensachtig plezier heeft hij zich bij een bezoek aan Texas in een cowboy-outfit gehesen. Punt. *John Wayne, eat your heart out!*

Toepasselijk is de foto ook in die zin dat jij nu, net als die welbekende 'poor lonesome cowboy', aan het einde van je avontuur bij BZ de goudgele horizon tegemoet rijdt. Ik wens je veel plezier in je nieuwe avontuur!

Jelle Gaemers

Herinneringen aan Bert van der Zwan- een blik in de achter-ruit om beter vooruit te zien-

De erfenis die Bert beheerde: de kennis van mens en zaak, gebruik en traditie, beschikbaar houden en toegankelijk maken voor wie er belang in stelt, of zou behoren te stellen..kortom de Huis-historicus van het 'Instituut' Buitenlandse Zaken/Ontwikkelingssamenwerking. Ik aarzel van 'departement' te spreken. Een snelle blik over de schouder naar recent verleden, zoals de James Webb telescoop in de ruimte de al gedoofde sterren bij hun geboorte dichtbij haalt, van het begin van het heelal.... ik neem u, lezer, mee. *Geen 25 jaar geleden.*

Er dreigde weer eens *een typische kaalslag* op BZ waardoor bescherming van de functie die Bert belichaamde op de schroothoop zou kunnen belanden. Op vele plekken in de rijksoverheid heeft men zich daartegen vruchteloos teweer gesteld. Die kennisdragers gingen op in rook. Maar Bert wist hoe dit te voorkomen! Door bij SPL een veilig onderkomen te verwerven, stond zijn vaak eenmans-bedrijf mooi in een reservaat. Hij werd een zelfstandige historische sectie in de beleidsplanningssector. En bij ESA die de SPL opvolger werd, na een korte periode van houtje-touwtje (FSU) ging dat door. Gelukkig. Toen winterslaap SPL overviel onder mijn opvolger, bleef Bert's sectie bestaan!

In mijn wisselvallige SPL-tijd staan twee zaken overeind, waar Bert aanstichter was en achter de schermen veel voor elkaar kreeg.

De Bronnenpublicatie Ontwikkelingssamenwerking (1949-1989) door het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (KNAW) en de presentatie van opeenvolgende zes delen van deze o zo Nederlandse activiteit van 2002-2009. Jan Pronk werd bewogen zijn privéarchief bestaand uit originele BZ/OS stukken voor copieën te ruilen. Voorwaar een prestatie geleverd door Bert met de Archiefwet in de hand. Ik heb de Autobiografie van Jan Pronk nog niet zien verschijnen, wel over de Surinaamse emancipatie-'Van wingewest to natiestaat'(2020).

En de *virtuele huisvesting van Albert Kersten*, biograaf van Joseph Luns (2011). Bij de vele inpandige verhuizingen van de werkplekken, erg in de mode v.a.2000, viel een goed gelegen doodlopende hoek in Bert's handen, ik meen op de 4^e (A). Daar troonde de huisbaas Bert met links stagiaire en rechts een eertijds door mijzelf gebruikte kleine zaal, waarop de naam van prof.Kerstens kwam te hangen. Hijzelf was daar nooit. Bert gebruikte deze extra kamer als ontvangstruimte. Keurig.

Historici binnen het ministerie ook zij die op niet-historische taken waren geplaatst, wisten Bert altijd te vinden. Ikzelf ben al jaren met pensioen, maar viel terug op Bert's universele kennis, toen een vriend vroeg waar een diplomatiek ambtskostuum uit de familie-erfenis een veilig tehuis te geven. Na een poging bij Bronbeek en 't Loo, leek toch het Rijksmuseum de beste kandidaat. Of er nog een waardige opvolging mogelijk is voor Bert, nu kennis en kunde naar musea worden verbannen? *Er zal wel een netwerk BERT blijven.* Hoop ik. Dat wij niet vergeten.

Maarten Lak Directeur Strategische beleidplanning SPL 2001-2005

(Opgetekend uit een selectief geheugen in 2022)

De reiziger

Diplomaten zijn handelsreizigers in andermans belangen. Ook de historicus van BZ ontkwam er niet aan de interessen te dienen van degenen die een beroep op hem deden. Bert stapte er met plezier voor in de trein, bus of vliegtuig. De bestemming maakte hem misschien niet eens zoveel uit. Onderweg was er altijd wel voldoende te genieten.

Zo reisden we opgewekt naar Brussel, Luxemburg, München, Londen, Rome en Berlijn, waar Bert met gepast gevoel voor diplomatie zijn best deed de meegebrachte Nederlandse plannen voor internationaal historisch onderzoek ingang te doen vinden bij de respectievelijke gesprekspartners. Dat viel nog niet mee, want ook in de luwte van de 'echte' diplomatie landen fraaie voornemens niet per se in vruchtbare aarde.

Als een volleerd diplomaat liet Bert zich niet van de wijs brengen. De gevoerde gesprekken waren zonder uitzondering goed en – in termen van internationaal overleg – leken telkens vruchtbaar. Allerhartelijkst werden bij het afscheid handen geschud. Vervolgens begon het grote knagen: de mooie woorden, de beloofde steun, wat hielden die precies in? De diplomaat en de historicus kwamen er niet steeds gemakkelijk uit. De nazit was dan de manier om te proberen zicht te ontwikkelen op hetgeen onder de schuimkraag van de diplomatie nu precies was uitgeserveerd. In zulke omstandigheden toonde Bert zich in zijn element.

Cheers! Marc Dierikx

Bert,

Moskou beschouwde de handelsbetrekkingen als bevestiging van de status quo. Staten met een verschillend politiek en economisch systeem moesten vreedzaam naast elkaar kunnen bestaan en zich niet inmengen in elkaars binnenlandse kwesties. (...) In West-Europa daarentegen leefde de hoop dat toename van economische, culturele en intermenselijke contacten zouden leiden tot grotere vrijheid aldaar. Dat was de grondgedachte van de *Wandel durch Annäherung*. Anderen vonden juist dat er hoge druk moest worden uitgeoefend op Moskou om ruimte te maken voor mensenrechten.

Deze ietwat geparafraseerde passage had geschreven kunnen worden over pakweg 2013; met het DGPZ en politiek links als proponent van een harde lijn, en het DGBEB en politiek rechts als pleitbezorgers van economische toenadering. Na de Russische invasie van Oekraïne denk je: hadden die laatsten maar geleerd van de werkelijke passages. De zinnen zijn afkomstig uit Anet Bleichs biografie van Max van der Stoep en hebben betrekking op de *detente* in het begin van de jaren '70. Het was de linkervleugel van de PvdA die voor toenadering was, maar Max van der Stoep en de rechtervleugel van de Nederlandse politiek wilden de druk hoog houden. Hoewel de toenaderingspolitiek enige succesjes boekte (bijvoorbeeld de Duitse Ost-politik), was het uiteindelijk toch vooral de harde Westerse lijn die bijdroeg aan de instorting van de Sovjet-Unie.

We draaien in de buitenlandpolitiek soms rondjes maar komen dan toch op een ander punt uit. De geschiedenis herhaalt zich nooit maar rijmt altijd een keer, is de inmiddels gevleugelde uitspraak van Mark Twain. Wat doet BZ, die metafoor doortrekkend? In alle eerlijkheid: BZ herkent de rijmwoorden niet altijd direct, vindt vaak het wiel opnieuw uit, doet soms het tegenovergestelde. De collega's van weleer zijn allang vertrokken, in de archiefapplicatie van de dag kijkt niemand meer. Gelukkig zijn er vaak historici die ons bij de les houden, maar niet altijd.

BZ is niet de enige: Nederland heeft de blik voorwaarts gericht. Dat is soms ook wel zo fris vergeleken met landen die bijkans geobsedeerd zijn met een wel heel ver verleden, of aanhangers van een historisch determinisme dat denkt dat er nooit iets kan veranderen. Toch zou iets meer historische kennis ons goed doen. Niet alleen omdat dat heel erg leuk is voor liefhebbers zoals jij en ik. Geschiedenis doet ertoe. Historische kennis levert een *bullshit detector* op, een kompas, verklaart zoveel van wat in de wereld plaatsvindt, kan de fouten uit het verleden helpen voorkomen.

Het spreekt voor zich: jij zult gemist worden! We hebben je publicaties nog om uit te putten. Maar jouw prettig-kritische stem uit je voortaan vooral in Gouda. Ik dank je zeer hartelijk. Voor alle machtig interessante lessen en gesprekken. Voor de geweldige literatuurtips. Voor je frisse en prettige reflecties als er in de afgelopen jaren weer een zinvol of minder zinvol idee voorbij kwam. En bovenal voor de enorm leuke samenwerking. Ik wens jou en je familie heel veel goeds toe. En hopelijk houden wij contact!

Heel hartelijke groeten,

Michiel Emmelkamp

Ambassador

HORIZONTAL

1,4 Pictured
Netherlands
ambassador to
the U. S., Dr.
Eelco —

12 Cuckoo
blackbird

13 Tear

14 Preposition

15 Secular

17 Souk hemp

18 Babylonian
deity

20 Compass point

22 Mimic

23 Symbol for
neon

24 Morsel

25 Steamship
(ab.)

27 Within

28 He is the new
— envoy

31 Make into law

34 Notions

35 Heathen

36 Wharf

37 Inactive

38 Myself

39 Symbol for
erbium

40 Westphalian
river

42 Exists

44 Collection of
sayings

47 Droop

50 Musical note

51 Coin

52 For fear that

54 Universal
language

55 Frees

58 Bustle

60 Sewing
implements

61 Novel

VERTICAL

1 Movers' trucks

2 Any

3 Nothing

4 South African
cliff

5 Openwork
fabric

6 Out of (prefix)

7 Flowerless
plant

8 Release

9 Consume

10 Symbol for
niton

11 Soothsayer

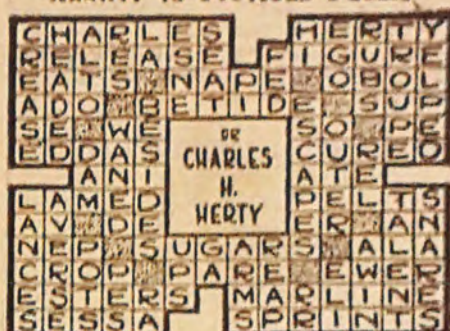
14 Whirlwind

16 Rough lava

19 Near

21 Respects

Answer to Previous Puzzle

24 Donkeys

26 Frighten

27 Fatuous

28 Immerse

29 Caucasian
language

30 Historiae
Societatis
Socius (ab.)

31 Roof finial

32 Sedan

33 Powerful
explosive

40 Cloth measure

41 Market

42 Entry

43 Pierce with a
knife

44 On the
sheltered side

45 Cape

46 While

48 In a line

49 Proceed

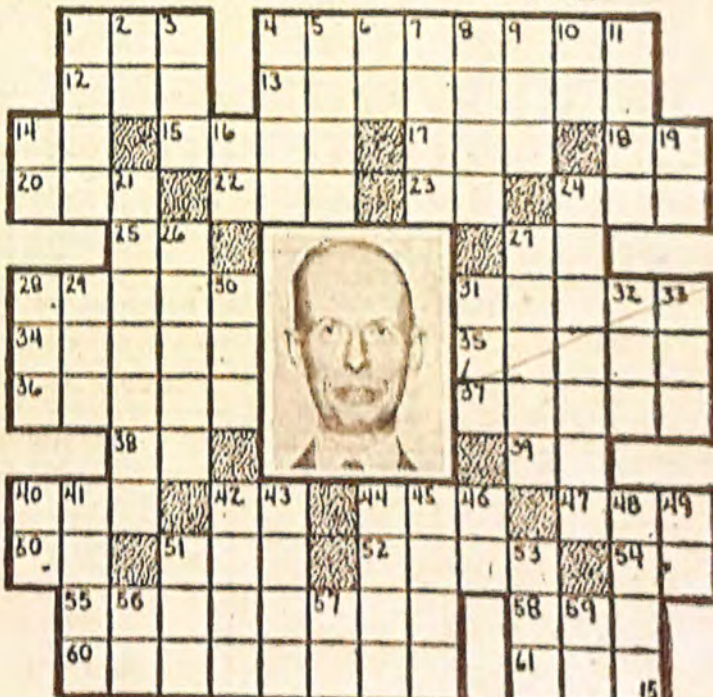
51 Fourth Arab
an caliph

53 Light brown

56 Exclamation

57 Suo loco (ab.)

59 From

'Van Kleffens verdient naast een autobiografie zeker een biografie'

Michael Riemens

Voor de kruiswoordpuzzel van de *Washington Daily News* van 19 november 1947 (zie bijlage) waren de lezers van de krant op zoek naar de naam van een ambassadeur in de Verenigde Staten van Amerika. De puzzel bevatte een afbeelding van deze topdiplomaat, die veel in het nieuws was omdat hij in de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties de politionele acties van Nederland verdedigde. Het ging om mr. E.N. (Eelco) van Kleffens, oud-minister van Buitenlandse Zaken, die begin 1946 kandidaat was geweest om de eerste secretaris-generaal van de VN te worden. In 1949 zou hij een van de 'founding fathers' van de NAVO worden. Hoeveel internationaal prestige hij had bleek in de jaren 1954-1955, toen Van Kleffens de Negende Sessie van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in New York en de herdenkingsbijeenkomst van tienjarig bestaan van de VN in San Francisco mocht voorzitten.

Van Kleffens geldt als een van de grootste en meest invloedrijke ministers van BZ uit de twintigste eeuw, onder wiens ministerschap de trendbreuk inzette van vooroorlogs neutralisme naar een naoorlogse buitenlandse politiek gebaseerd op militaire allianties en bondgenootschappen. Al veertig jaar wordt geroepen om een Van Kleffens-biografie, maar zij ontbreekt tot op heden. De eerste oproepen stammen uit de jaren 1980 toen Van Kleffens' teleurstellende tweedelige memoires *Belevenissen* verschenen. Zo is de titel van deze bijdrage ontleend aan een stelling behorende bij het bekende proefschrift van (inmiddels) em.prof.dr. Albert Kersten *Buitenlandse Zaken in ballingschap* uit 1981. De meest recente oproep is die van de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken Stef Blok, die in mei 2019, bij de officiële presentatie van mijn boek *'Majesteit, U kent het werkelijke leven niet'*, inging op de grote betekenis van zijn roemruchte voorganger en de diepe sporen van continuïteit die lopen van Van Kleffens' ministerschap naar het heden. Nadien bleek BZ desgevraagd op voorwaarden bereid te zijn een biografieproject te ondersteunen. Mochten de financiën rondkomen, zou Bert namens het ministerie zitting nemen in een begeleidingscommissie. De coronacrisis brak echter uit: Nederland ging op slot en het project werd noodgedwongen stilgezet. Na het einde van de lockdown is het vooronderzoek weer opgepakt. Een van de belangrijke ontdekkingen is dat het tweede deel van *Belevenissen*, dat postuum verscheen en hem veel kwaad heeft gedaan, volgens een mededeling van de 92-jarige nicht Netty Schieferdecker-van Kleffens en haar 96-jarige echtgenoot Peter Schieferdecker, die in de Verenigde Staten wonen, niet door de ernstig zieke Van Kleffens maar door zijn vrouw Margaret(!) is geschreven.

Met het naderen van zijn 65^e verjaardag, waarop hij met pensioen moest gaan, zocht Van Kleffens een nieuwe betrekking. Hij was op dat moment Nederlands Permanente Vertegenwoordiger bij de NAVO en de Organisatie voor Economische Samenwerking in Parijs. In 1958 vond Van Kleffens die baan in Londen als vertegenwoordiger bij de Hoge Autoriteit van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal. Na meer dan 35 jaar verliet hij de Nederlandse diplomatieke dienst. Het stak hem dat de toenmalige minister van BZ Joseph Luns, die onder Van Kleffens op de laagste diplomatieke trede was begonnen, hem in eerste instantie zonder één woord liet gaan. Ook duurde het hem veel te lang voordat koningin Juliana en prins Bernhard hem in afscheidsaudiëntie wilden ontvangen. Maar het ergst vond Van Kleffens toen hij in de jaren 1970 langsging bij het departement in Den Haag en een balimedewerkster hem vroeg wie hij was en wat hij kwam doen. Bert, hopelijk ontgaat jou dit wrede lot. Vandaag krijg je een mooie afscheidsreceptie en dit liber amicorum. Ik wil je van harte bedanken voor je jarenlange enthousiasme en hulp en wens je het allerbeste toe!

Een ander licht op het slavernijverleden en de Nederlandse diplomatie

Marc Gerritsen

De huidige discussie over het Nederlandse slavernijverleden richt zich op onze prominente rol in de eeuwenlange handel in tot slaaf gemaakten. Minder bekend (maar uiteraard wel voor Bert) is dat ook Nederlanders met enige regelmaat het lot trof om tot slaaf gemaakt te worden. Dit fenomeen deed zich van de 16e tot in de 19e eeuw voor, en met name in de DAM-regio: aan de 'Barbarijse Kusten' van Noord-Afrika. Saillant detail daarbij is dat zich onder de Barbarijse slavenhalers ook Nederlanders bevonden: tot de islam bekeerde 'renegaten'.

De zeerovers die vanuit Tripoli, Algiers en Tunis opereerden, vormden een groot probleem voor de Nederlandse koopvaardij naar de Levant. De Republiek trachtte hier afwisselend met diplomatieke en militaire middelen wat aan te doen. Cornelis Haga, de eerste Nederlandse gezant bij het Ottomaanse Hof, was weinig effectief omdat Constantinopel in de praktijk nauwelijks gezag had over Noord-Afrika. Haga ging bovendien als een echte ambtenaar te werk door een commissie in te stellen. Deze 'Directie van de Levantse Handel en de Navigatie op de Middellandse Zee', een club van Amsterdamse kooplieden die op Italië en de Levant handel dreven en geacht werden toezicht te houden op alle schepen die door de Straat van Gibraltar voeren, kon evenmin veel potten breken. Wellicht had dit met het karige honorarium te maken: ze ontvingen jaarlijks een almanak, een kaas en negen gulden voor kantoorbehoeften.

Vervolgens probeerde Den Haag het met 'vredesoperaties'. Hoewel het mandaat van Michiel de Ruyter een tikkeltje ruimer was dan we nu gewend zijn, lukte het ook hem niet een einde aan de ongewenste praktijken te maken. Wel kwam het gezag in Algiers tot het inzicht dat vrede met de Republiek wellicht het proberen waard was. Vanaf 1675 onderhandelde de bey over een akkoord met de vanuit Holland gestuurde 'Commissaris' Thomas Hees. Zoals veel diplomaten hield Hees een dagboek bij over zijn ervaringen. Maar ook zijn inspanningen waren vruchteloos.

Grof geweld bleek uiteindelijk effectiever: het bombardement op Algiers door de Engels-Nederlandse vloot in 1816 bracht grote schade toe aan de piratenvloot. De dey van Algiers zag zich genoodzaakt akkoord te gaan met de gestelde voorwaarden, waaronder het stoppen met de praktijk om christenen tot slaaf te maken. De slavenhandel aan de Barbarijse kust hield echter pas definitief op nadat Europese regeringen wetten hadden aangenomen die slavernij verboden.

De moraal van dit verhaal? Als historicus weet Bert dat het niet aan de historicus is om die eruit te halen.

Bert, het ga je goed en tot ziens rond de Reeuwijkse Plassen!

Marc

Bronnen:

Paul Brood, Gerard van Krieken en Mehmet Tütüncü. Vijf jaren in Algiers, Het journaal van Thomas Hees 1675 - 1680. Uitgeverij Verloren, Hilversum 2022.

https://nl.m.wikipedia.org/wiki/Directie_van_de_Levantse_handel_en_de_Navigatie_op_de_Middellandse_Zee

Thomas Hees en zijn bediende Thomas en neven Jan en Andries Hees, Michiel van Musscher, 1687. Rijksmuseum. Olieverf op doek, h 76cm × b 63cm

Het bombardement van Algiers, 1823, Martinus Schouman

De grote Kanto-aardbeving van 11 maart 2011

De meesten zullen zich deze aardbeving die Japan in het voorjaar van 2011 trof, vooral herinneren als de natuurramp die de kerncentrale van Fukushima onherstelbaar beschadigde en daarmee het gebied in een straal van 30 km rond die plek voor eeuwig ontoegankelijk maakte.

De aardbeving gevolgd een tsunami vond plaats op vrijdagmiddag kwart voor drie. Een gebied van Tokio tot ver naar het Noorden langs de Oostkust werd getroffen. De directe schade van de beving was beperkt; alle moderne gebouwen weerstonden het drie minuten schudden. De fysieke schade werd vooral veroorzaakt door de niet aflatende vloedgolf van opgestuwd oceaanwater. De hele kust en alles wat erop stond werd over- en weggespoeld, inclusief de infrastructuur, wegen spoor, havens: - en de energie voorziening!

Het was een koude middag, er viel natte sneeuw. De duisternis zou om half zes invallen. Gegeven het feit dat 25% van de Japanse bevolking ouder is dan 65, was het geboden, iedereen zo snel als mogelijk onderdak te krijgen. De autoriteiten, gewend aan krachtdadig op te treden bij rampen, werden zwaar beproefd. Geen electriciteit, geen alarmsysteem, geen mobiel netwerk, over een streek van 5 km diep en 500 km lang. Immers de Fukushima - centrale voorzag Groter Tokyo en een groot deel van de Oostkust van stroom, en die was uitgeschakeld, na twee stoomexplosies omdat het back-up koelsysteem was weggespoeld. Dat stond opgesteld op 20 meter boven de zeespiegel, De top van de tsunami bereikte 49 meter in Fukushima.

Het leger werd ingezet en nog diezelfde middag waren er 25.000 man in het veld, met tenten, hulpgoederen, voedsel, water, met medeneming van brandstof, want geen benzine pomp deed het meer. Er werd meteen gewerkt aan vrijmaken van tenminste 1, tweebaansweg. Des nachts moest er benzine worden aangevoerd vanuit West-Japan, met olietrucks, glibberend over smalle, gladde wegen van de Japanse Alpen, want de natte sneeuw was inmiddels in vaste vlokken overgegaan.

Voor het einde van de volgende dag, een zaterdag, waren er 100.000 militairen te velde, gesteund door 25.000 Amerikaanse marine mensen van de basis bij Yokohama. Die laatsten hadden het lastig, het water voor de kust was bezaaid met debris; bommen, huizen, auto's, schepen, lichamen, 20.000 mensen kwamen om, velen weggespoeld.

Mijn vrouw die juist die dag midden in het rampgebied was, zag voor haar ogen een wonder van efficiëntie en organisatie. Zoveel mensen, zoveel taken, zoveel schade, 1 weg heen en 1 weg terug, en het liep als een trein. Zij kwam na 24 angstige uren heelhuids thuis.

Wie ook met grote ogen zullen hebben gekeken waren de potentiële tegenstanders van Japan. Op een weekeinde dat soort aantallen militairen mobiliseren en met effect inzetten, dat vergt een organisatiekracht en discipline die slechts weinige naties is gegeven. Hetgeen werd ingezet tot heil der natie kan stellig ook iets anders, zal men bij de General Staf in Peking, zich achter de oren krabbend, hebben gedacht. Gelukkig maar, zeker in deze tijden.

Philip de Heer

Beste Bert,

Een dagelijkse samenwerking hadden we niet. Maar een dagelijkse waardering voor je werk heb en had ik wel.

Er was er maar één zoals jij....
die het bewaken van het belang van het historisch onderzoek niet in de steek liet.
Niet op de korte termijn maar de lange termijn wordt uiteindelijk het verschil gemaakt. Mits deze goed wordt vastgelegd. Iets wat niet door iedereen wordt begrepen maar jij hebt dit in een constante doorgezet. Met een blik op de verre toekomst waarin verleden opeens van belang blijkt te zijn.

Vanuit mijn eigen werk heb ik waardering voor deze vasthoudendheid en grondigheid. Maar ook waardering voor de snelle en gedegen reacties die ik mocht ontvangen als ik een vraag voor je had.

Voor al je je verveelt....

Er is echter nog een vraag die we nog steeds niet volledig hebben kunnen oplossen. Dus als je nog eens een ingeving hebt hoe we het antwoord kunnen vinden op de Herkomst van Willem I, dan houd ik mij aanbevolen.

Hartelijke groeten, veel plezier met je nieuwe tijden je zal worden gemist, daarvan ben ik zeker.

Groet,

Philippien

Maarten op de Kneuterdijk

Maarten van der Goes van Dirksland (1751-1826) behoort, ondanks zijn lange ambtsperiode, tot de meest vergeten bewindslieden op Buitenlandse Zaken en wellicht tot de door het ministerie meest miskende. Hij verdiende dus een biografie. Tijdens mijn zoektocht naar bruikbare puzzelstukjes om leven en werken van Maarten van der Goes in beeld te brengen, ontving ik ruimhartige steun en medewerking van Bert van der Zwan, vermoedelijk de enige (oud)collega die ons ministerie écht kent.

De zoektocht leverde bovendien inzicht op in de interactie tussen binnenlandse en buitenlandse politiek tijdens de zogenaamde Bataafs-Franse tijd (1795-1813). Een periode in het verhaal van onze vaderlandse geschiedenis die te vaak is weggemoffeld uit gevoelens van overigens misplaatste schaamte. Een boeiende periode van vallen en opstaan in natievorming, zonder welke het Koninkrijk der Nederlanden van 1815 vermoedelijk een veel minder stabiele grondslag zou hebben gekend.

Een wel heel bijzonder puzzelstukje kon ik niet terugvinden. Waarom duurde het 16 jaar voordat Van der Goes, toen gezant in Denemarken, zijn jeugdliefde Geertruida Francisca Eerens (1754-1803) trouwde? Ik kwam tot twee mogelijke veronderstellingen. De eerste was dat Francisca op zich genomen had het verweesde zoontje van haar broer groot te brengen tot diens leeftijd des onderscheids (neef Dominique Eerens werd later Gouverneur-generaal van Nederlands-Indië). De andere veronderstelling was dat de protestantse patriciersfamilie Van der Goes zich lang wist te verzetten tegen een huwelijk met een katholieke wijnkopersdochter. Toen Maarten en Francisca in 1788 uiteindelijk trouwden, kwam de bruid, in de Deense adelstand verheven, als Francisca DE Eerens naar Kopenhagen. Haar adelsdiploma, dat in ons Nationaal Archief berust, vermeldt echter geen redenen voor de verheffing door koning Christiaan VII. Een raadsel.

Het huwelijk bleek zeer gelukkig. Francisca was erudiet en cultureel onderlegd en ontpopte zich als een graag geziene diplomatenvrouw. Uit het huwelijk werd een dochter geboren die helaas in de hitte en weinig hygiënische omstandigheden van standplaats Madrid overleed. Francisca zelf stierf relatief jong in 1803 aan een slopende ziekte.

Het raadsel kreeg een nieuwe mogelijke oplossing door de oplettendheid van een lezer van mijn biografie van Van der Goes, een pater Jezuïet uit Nijmegen. Deze vertelde dat in de achttiende eeuw gemengde huwelijken van protestanten en katholieken niet wel mogelijk waren, tenzij de protestantse partner zijn of haar ketters geloof afzwoer. Uitzondering vormde een huwelijk tussen partners van verschillend geloof, indien een van hen van adel was. Die kon van de Paus in Rome dispensatie krijgen. Welnu, Van der Goes bouwde in Kopenhagen een uitstekende zakelijke zowel als vriendschappelijke relatie op met de toenmalige Deense regeringsleider Andreas Peter graaf Bernstorff (1735-1797). Denen zijn ruimdenkende mensen zoals wij weten, en ook toen al. De Deense koning had eerder zijn hand er niet voor omgedraaid om een Nederlander als Michiel Adriaansz. de Ruyter een adellijke titel te verlenen. Hoe precies is niet duidelijk, maar het zou goed kunnen dat Van der Goes de hulp van Bernstorff heeft ingeroepen om Francisca in de adelstand te verheffen waardoor zij met succes aanspraak op pauselijke dispensatie kon maken (Van der Goes zelf werd pas in 1815 in de Nederlandse adelstand verheven!). In deze gang van zaken kan men worden gesterkt door bestudering van het toegekende familiewapen: in vier kwartieren een combinatie van tortelende duifjes en lilies in groen en goud, heraldische symbolen en kleuren die staan voor verzoening, zuiverheid, onschuld en onthouding! Een verhaal te mooi om niet waar te zijn, of toch?

Terug naar Van der Goes. Als Agent van Buitenlandse Betrekkingen en later als Minister van BZ woonde Van der Goes op het adres Kneuterdijk 6, het pand dat tegenwoordig bekend staat als Johan de Witt huis. In het souterrain van dit huis werd het departement van Buitenlandse Zaken gevestigd en is het door Van der Goes vormgegeven en opgebouwd. Van der Goes mag gelden als de grondlegger van ons ministerie. Hij was zo goed ingevoerd in de toenmalige Haagse kaasstolp dat zelfs de meest radicale patriotten het advies kregen zich te vervoegen bij "Maarten op de Kneuterdijk" als zij wilden weten hoe de politieke wind in de Bataafse Republiek werkelijk waaide.

Hoe komt het dan dat het ministerie aan zijn grondlegger nooit enige vorm van gedenkteken heeft willen wijden? Maarten ontbreekt in de "Ahnengalerie", aan de muur ergens in de huidige burelen van BZ. De geschiedenis van ons ministerie begon toch echt eerder dan in 1815! Er hangt daar wel het portret van zijn zoon, Lodewijk Napoleon van der Goes van Dixland, die nota bene in 1861 slechts enkele maanden minister was.

De uitgave van de biografie in 2017 leek een goede gelegenheid daar iets aan te doen. Met crowdfunding zou in China een perfecte kopie van het enig bekende geschilderde portret van Maarten van der Goes gemaakt kunnen worden om een naar Van der Goes te vernoemen vergaderzaal op te sieren. Bert van der Zwan moest mij teleurstellen: "BZ heeft op de Rijnstraat geen eigen vergaderzalen meer. Een vergaderzaal moet men afschrijven bij de huismeester". Erger kan niet. Maar herkansing is mogelijk. Als BZ zijn voornamen buitenlandse gasten in een meer representatieve omgeving dan op het verzamelkantoor op de Rijnstraat wil ontvangen, zoals bij tijd en wijle gebeurt in het Johan de Witt huis, dan zou het zeer passend zijn daar namens BZ tenminste een plaquette aan te brengen, zo niet een portret van Maarten, in een van de salons van dit historische huis.

Buitenlandse Zaken zou zijn historie moeten weten te koesteren, maar na het vertrek van Bert van der Zwan is het de vraag of dat in deze tijden van proces-managers nog zal lukken.

Pim Waldeck

Als ik aan jou denk Bert, dan komen veel associaties bij mij op, onder andere de associatie met jouw favoriete voetbalclub ADO. Jij bent een fanatieke en trouwe supporter, in goede en slechte tijden....

Je vertelde dat je recentelijk opnieuw een seizoenkaart voor de thuiswedstrijden van ADO hebt gekocht! Vandaar dit plaatje uit de oude doos. Wellicht herken je bepaalde spelers? Het bijzondere is dat dit niet een foto van ADO-spelers is maar van spelers van San Francisco Golden Gate Gales. Hoe dat precies zit lees je in het volgende artikel, een bijzonder verhaal:

[The summer of soccer: het Amerikaanse avontuur van ADO - Matthijs Snepvangers \(matthijssneppie.nl\)](http://matthijssneppie.nl)

Van andere tijden terug naar de onze. We nemen vandaag afscheid van een uniek fenomeen: fanatiek wandelaar, gediplomeerd goudoloog, gepassioneerd (volks)tuinman, fenomenaal geschiedkenner van BuZa, onderhoudende verhalenverteller, onverbeterlijke humorist, dwarse denker, etc.

Maar bovenal een fijne en sympathieke collega aan wie ik de laatste jaren veel te danken heb gehad. Je gaf mij veel ruimte en vertrouwen waardoor ik met veel plezier de soms stoffige archieven ben ingedoken voor historisch onderzoek. Ik zal je missen.....

Ik wens jou en Wil nog veel gezonde en plezierige jaren toe. Geniet van je pensioen en maak maar veel nieuwe mooie herinneringen.

Arie

Historicus, Rijksambtenaar, Bruggenbouwer: De Erfenis van Bert van der Zwan

Bert leerde ik redelijk goed kennen in 2016, bij de gesprekken die dat jaar leidden tot de oprichting van WHIP (Werkgroep Historie en Internationale Politiek). Onze groep--verder bestaande uit Rimko van der Maar en Giles Scott-Smith, en recentelijk Cees Heere--was in gesprek geraakt over het idee om de oude "Groep Kersten" iets van een doorstart te geven. We zagen allen het belang van een permanent forum waar historici van de Nederlandse buitenlandse betrekkingen samen kunnen komen met de mensen van het Ministerie van Buitenlandse Zaken die deze betrekkingen vormgeven, of hebben gegeven. Beide kanten kunnen veel van elkaar leren, en een borrel aangeboden door het Ministerie is daarbij heel mooi meegenomen. Bert kwam in mijn herinnering met de naam WHIP, die ook in het Engels behoorlijk werkt, al zijn we met nadruk een Nederlands netwerk, want ook in een tijdperk van mondialisering heeft dat zijn plaats.

Voor die tijd was ik de naam Bert van der Zwan (en Bert zelf) natuurlijk al vaak tegengekomen: als auteur, als redacteur en bezorger van bundels en bronnenpublicaties, en in allerlei dankwoorden bij wetenschappelijke publicaties. Bert is een groot kenner van de recente geschiedenis van de Nederlandse buitenlandse politiek in het algemeen, en de rol van het Ministerie in het bijzonder, en hij faciliteert allerlei mogelijke projecten en initiatieven op dit gebied--of laat duidelijk weten als hij ergens niets in ziet. Kortom, hij is een brug van onschatbare waarde tussen de werelden van Buitenlandse Zaken en de wetenschap, en ook die van het archief.

Representatief voor mij is een bespreking aan het, toen nog, *Roosevelt Study Center* in Middelburg, niet lang na 2010, met de auteurs die door Duco Hellema en Giles bij elkaar waren gebracht voor een project over de rol van de Amerikaanse ambassade in Den Haag sinds de Tweede Wereldoorlog. Ik had voor die bundel de vroege eenentwintigste eeuw voor mijn rekening genomen. Mijn bronnen kwamen van het beruchte *Cablegate*, de recentelijk uitgelekte en door *Wikileaks* gepubliceerde collectie telegrammen verzonden vanaf Amerikaanse ambassades over de hele wereld. Ik ging systematisch door alle telegrammen verzonden vanuit Den Haag, en hield een lijst bij van medewerkers van Buitenlandse Zaken die door de Amerikanen in hun berichten werden genoemd. Die lijst wilde Bert wel even zien. Nog als de dag van gisteren herinner ik me de--zullen we zeggen: zeer belangstellende--gelaatsuitdrukking waarmee hij mijn inventarisatie inspecteerde.

Het boek is er gekomen, net als een lopende serie van goed bezochte WHIP bijeenkomsten. En nu gaat Bert dus weg, wat moeilijk voor te stellen is. WHIP gaat door, met hem als coördinator-emeritus. De erfenis van Bert van der Zwan is echter pas echt veilig wanneer we er met zijn allen in slagen de brug tussen de verwante en wederzijds afhankelijke werelden, door Bert gebouwd en onderhouden, te behouden: concreet, via WHIP; institutioneel, bij het Ministerie; en spreekwoordelijk, door ons allen.

Ruud van Dijk, PhD
Universiteit van Amsterdam

Beste Bert,

De volgende brief is een van de vermakelijkste diplomatieke brieven die ik de laatste tijd in het Nationaal Archief ben tegengekomen. Er zijn weinig stukken die zo mooi reflecteren op de diplomatie als traditioneel, conservatief bolwerk in de anti-autoritaire en progressieve jaren zestig (woke avant la lettre). De schrijver was Jacob van der Gaag (1905-1988), de bekende verzetsman ('Richard') die na de oorlog diplomaat werd. Aanvankelijk dacht men op het ministerie dat Van der Gaag helemaal niet geschikt was om leiding te geven aan een post, maar na positieve ervaringen in Santiago en Bombay, mocht hij in 1965 alsnog zijn carrière afsluiten als ambassadeur in Cuba (tot 1970).

Albert Kersten schrijft dat Van der Gaag in zijn jonge jaren continu op zoek was naar avontuur. Het diplomatieke werk vond hij dan ook nogal 'saai en weinig zinvol'. Volgens Albert was Van der Gaag 'een man die in de eerste plaats op zijn eigen oordeel afging en geen behoefte had op het kompas van anderen te varen. In een bureaucratische organisatie als de buitenlandse dienst, met veel formele, door de traditie bepaalde taken en verplichtingen, kon hij zich daarom nauwelijks voegen. Zodra het echter op handelen onder bijzondere omstandigheden aankwam, excelleerde Van der Gaag.'

Dat laatste blijkt uit de bewuste brief die was geschreven op 13 januari 1968 en geadresseerd was aan de minister, Joseph Luns. Aanleiding was een bezoek van Harry Mulisch, Hugo Claus, Peter Schat, Han Lammers en hoogleraar economie Louis Zimmerman en diens echtgenote Leny aan Havana. Zoals je weet, was dit gezelschap niet zomaar in de Cubaanse hoofdstad. Ze waren er om het marxistische regime van Fidel Castro publiekelijk een hart onder de riem te steken. Op het Cultureel Congres waarvoor de Cubaanse regering hen had uitgenodigd verschenen ruim 400 schrijvers, journalisten, academici en artiesten uit 70 landen.

Van der Gaag had de delegatie op een receptie via zijn Poolse collega ontmoet. 'Uwe excellentie,' schreef hij aan de minister, 'zal ongetwijfeld een zekere onbehagelijkheid kunnen billijken toen ik mij tussen een groep linkse provo's - aldus noemde zij zichzelf - bevond, die vrijwel onmiddellijk de Cubaanse revolutie en Fidel Castro op lyrische wijze lof toezwaaide.' Teneinde 'op dit ongebreidelde enthousiasme waar mogelijk de domper te zetten,' nodigde Van der Gaag hen uit op de ambassade. Om een 'whiskey-soda' te komen drinken. Daar ontstond een discussie waarbij Mulisch van de ambassadeur wilde weten wat hij van zijn artikelen vond. Van der Gaag: 'Na de literaire kwaliteiten te hebben geprezen wees ik op de eenzijdigheid van zijn uiteenzetting over Cuba en Castro'. Mulisch antwoordde direct dat hij dit 'bewust' had gedaan. Want als hij iets ten nadele van de Cubaanse revolutie had geschreven dan zou de lezer volgens hem 'de conclusie trekken, dat het daar in Cuba wel héél erg moest zijn nu de linkse provo Mulisch het nodig had gevonden kritiek te geven.'

Van der Gaag besloot zijn gasten 'niet al te ruw tegen de haren in te strijken' waardoor er een 'sfeer van vertrouwen' ontstond. Hij nodigde hen vervolgens uit voor een diner met zijn echtgenote op zondagavond, 'een uitnodiging, die terstond door allen met kennelijk genoegen werd aanvaard'. Het diner leverde blijkens de brief geen nuttige informatie op, maar gezellig was het wel. 'Onze tafel gaf die zondagavond een aanblik zoals waarschijnlijk weinig Nederlandse ambassades ooit zullen hebben geboden: rode truitjes, open hemden, lange haren en bontgekleurde jasjes rond een ultra-conservatief gedekte tafel met stemmig kaarslicht deden aan een surrealistische voorstelling denken, die naar mijn smaak wel fascineerde en als een zekere stimulans op de conversatie inwerkte. Gedurende de avond en nacht heerste een allerplezierigste, ik zou haast zeggen "feestelijke" stemming, zonder dat de indrukwekkende hoeveelheden alcoholica die genuttigd werd, het gezelschap parten speelde. Mijn gasten kwamen om 7 uur 's avonds en wensten ons een "goede nachtrust" om half zes maandagsmorgens...'

Om Den Haag toch nog iets concreets te bieden, sloot Van der Gaag de brief af met een letterlijke weergave van een wat droog interview dat Cubasymphisant Wouter Gortzak met hem had afgenomen. Die laat ik achterwege. De werkelijke boodschap van de brief zit immers in het gedeelte ervoor: de bijzondere ontmoeting met Mulisch cs die de 63-jarige diplomaat eraan herinnerde waarom hij ooit voor het diplomatieke vak had gekozen.

Rimko, 25 augustus 2022

Van der Gaag tijdens een interview in Havana

Bert van der Zwan, historicus zonder kletspraat.

René Spork

Bert leerde ik kennen in 1983, toen wij beiden bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken werkten aan het ordenen en beschrijven van archieven die moesten worden overgedragen aan het Nationaal Archief (toen nog Algemeen Rijksarchief). Werken aan/in archieven, legde bij Bert de basis voor de kennis en waardering van bronnenonderzoek. Bert werd *de* historicus van het ministerie, die – zie zijn publicaties – feiten van fictie wist te onderscheiden: geschiedenis zonder kletspraat. Het ministerie heeft er veel aan gehad. Degelijkheid zonder saaiheid.

Ondertussen ontwikkelden wij een hartelijke vriendschap waarin wel ruimte was voor luchtige praat, bij een goed glas bier of wijn, naast serieuze beschouwingen over geschiedenis en literatuur. Die vriendschap duurt nu al bijna veertig jaar.

Mijn waardering voor Bert is groot en ik wens Bert en de zijnen een heel goed pensionado-leven met alles erop en eraan: dus veel wandelen, lezen, reizen enzovoort.

Rotterdam, augustus 2022

Bijdrage van Wicher Servatius

Aan een jongenskamp alwaar ik als 12 jarige in de zomer van 1958 een week doorbracht bewaar ik een herinnering in de vorm van een deuntje waarvan de historicus wellicht meer de humor inziet dan een gewone sterveling.

Het was een vrolijk deuntje dat ik moeiteloos kan reproduceren, alleen niet op papier. Maar de uiterst korte tekst natuurlijk wel, als volgt:

"Beria, Beria...gaat nu naar Siberia...." Misschien volgde er nog wat, maar dat herinner ik mij niet meer. Het uit ten treure herhaalde refrein des te beter.

Als 12 jarige kon ik wel bevroeden dat Beria een kopstuk van het Sovjet regiem was en ook het vijandbeeld t.o.v. de Sovjet Unie was tot ons jongeren doorgedrongen.

De vrolijkheid waarmee dit deuntje door grote getalen schoolieren uit volle borst gezongen werd heeft bij mij de indruk achter gelaten dat het hier om een enorme schurk ging en dat we blij moesten zijn met zijn lot.

Pas veel later wist ik dat hij inderdaad Chef van de geheime politie was geweest onder Stalin, maar daarom hoefde hij niet naar Siberië. Neen, zijn vermeende gang naar Siberië was een rechtstreeks gevolg van zijn machtsstrijd met Chroestjev, die hij dus uiteindelijk verloor.

Ik zeg vermeende gang naar Siberië, want daar was hij helemaal niet voor voorbestemd. In een kort "onderhoud" met kameraden Chroestjev, Malenkov, Molotov e.a. werd hij van landverraad beticht en hij begreep maar al te goed wat dat betekende. Na een uiterst summiere rechtszaak is hij geëxecuteerd.

Wat, gezien zijn wreedheden tijdens het tijdperk Stalin, in de vergetelheid is geraakt, is dat Beria zich na diens dood ontpopte tot hervormer en dat het deze hervormingsdrang is geweest die geleid heeft tot zijn ondergang.

Uiteindelijk toch een leerzaam kampliedje.....Het deuntje blijft maar nad(r)eunen.

Wicher Servatius

Een lintje voor Sally Noach*

Lange tijd was het mij onduidelijk wat er nou precies waar was van het verhaal dat de ruzie tussen Sally Noach en Buitenlandse Zaken in Londen tijdens de oorlog zo hoog was opgelopen dat er voor Sally geen lintje meer van af kon. Jarenlang was ik alert op stukken daarover maar ik had nooit in de archieven van BuZa of andere ministeries het rokende pistool aangetroffen. Totdat ik de dit jaar verschenen biografie over Sally had gelezen.

Sally Noach was een Nederlandse Jood die na de Duitse inval na wat omzwervingen uiteindelijk in Lyon, Vichy-Frankrijk, terecht kwam waar hij bij het Nederlandse consulaat door de niet-Nederlands sprekende consul dankbaar werd ingehuurd om als tolk te functioneren. Hij ontpopte zich vervolgens als een volleerd consul. Hij had de auteur kunnen zijn van het boek 'How to bluff your way in French prisons'. Sally had meteen door dat de strijd tegen de Nazi's en hun handlangers in Frankrijk, de xenofobe en antisemitische aanhangers van Pétain en Laval, een strijd was op leven en dood. En in een oorlog, zo vond hij, waren alle trucjes geoorloofd om het er levend vanaf te brengen. Hij regelde en ritselde valse papieren, ook valse Nederlandse paspoorten -een doodzonde volgens de Nederlandse bureaucraten in Vichy, Lissabon en Londen- zodat de uitgewekenen visa konden krijgen om uit de Franse valkuil te ontsnappen. Hij haalde met zijn aplomb honderden Nederlanders, Joden en niet-Joden en ook Engelandvaarders, uit de Franse gevangenissen, bezorgde hen eten en regelde onderdak. Hij betaalde dat veelal uit eigen zak, deed daarom zaken op de zwarte markt wat door de Nederlandse officials in Vichy en Londen weer meesmuilend werd bekeken; 'geen beschaafd Mensch' was hun oordeel. Sommigen van deze beschaafde officials brachten eerst hun tafelzilver in veiligheid om pas daarna aandacht te schenken aan de Nederlandse vluchtelingen. Sally Noach is samen met Jean Weidner van de Dutch-Paris organisatie een lichtend voorbeeld van wat praktisch vernuft vermocht bij het redden van onschuldige mensen in Frankrijk. De menselijke maat avant la lettre.

Toen Sally dan in december 1942 in Londen arriveerde, men zocht hem in Vichy, werd hij dan ook bij zijn eerste bezoek aan Oranjestad prompt tot erelid benoemd door de daar aanwezigen. Maar een kritisch rapport dat hij op verzoek voor koningin Wilhelmina had geschreven over de misstanden bij de Nederlandse officials in Vichy-Frankrijk viel niet in goede aarde. En Sally nam ook geen blad voor de mond: hij gaf ronduit zijn mening. Dat bezorgde hem vrij entree bij koningin Wilhelmina, maar bij BuZa sloten zich de rijen; Van Kleffens was boos op Sally Noach omdat hij dit kritische rapport niet eerst naar hem had gestuurd.

De minister van Justitie Van Angeren deed op 30 december 1942 aan premier Gerbrandy het voorstel om Sally Noach te belonen voor zijn zeer belangrijke werk. De ambtelijke informatieronde begon. Er kwamen allerlei bezwaren; het was nog te vroeg; had Sally Noach als uitvoerder van door anderen voorbereide maatregelen opgetreden, of was het allemaal op eigen initiatief geweest? Dat moest eerst uitgezocht worden. BuZa meende dat eerst ná de oorlog beoordeeld kon worden hoe belangrijk Sally Noach was geweest voor de vluchtelingen. Van Harinxma in Lissabon was faliekant tegen. Hij achtte het 'hoogst bedenkelijk' dat Noach op eigen initiatief gemanipuleerd had met Nederlandsche

paspoorten 'om de mensen te helpen' en bovendien was Noach volgens hem 'uitsluitend werkzaam geweest als ondergeschikt employé van het Office Néerlandais te Lyon', die zich bovendien 'tydig in veiligheid wist te stellen'.

Kortom, het kwam er niet van, ook niet ná de oorlog. Een zwijgen alom over een koninklijke onderscheiding. Geen Kruis van Verdienste zoals bijna alle Engelandvaarders want hij was niet uit bezet gebied vertrokken. Ook geen Erkentelijkheidsmedaille (per K.B. ingesteld voor buitenlanders die Nederlanders hadden geholpen en voor Nederlanders die in het buitenland Nederlanders hadden geholpen); met de uitvoering was immers BuZa belast. En of hij ooit daarvoor is voorgedragen, zullen we nooit weten: een overijverige archiefambtenaar van BuZa heeft al deze persoonsdossiers in de papierversnipperaar gegooid, het betrof hier immers geen hoofdlijnen van het beleid. Uiteindelijk is door toedoen van het bestuur van het Genootschap Engelandvaarders de schande uitgewist: via beschermheer prins Bernhard benoemde koningin Juliana Sally Noach op zijn 60^e verjaardag in december 1969 tot Erekrus in de Huisorde van Oranje. Een hoogtepunt voor een groot koningsgezinde Oranje-fan. En hiervoor was geen medeparaaf nodig van de minister van Buitenlandse Zaken.

Sierk Plantinga

*n.a.v. Jacques Noach, *Het ongelooft. Sally Noach hielp honderden Joodse en niet-Joodse Nederlanders vluchten*, Uitgeverij Verbum Hilversum 2022. Tevens verkrijgbaar als e-pub met een gratis digitaal side-boekje, Sierk Plantinga, *'Zoolang men hier is, blijft men in gevaar'. Nederlandse vluchtelingen in Frankrijk*.

Toen

*Geluk en gelukkig zijn
vind ik in herinnering,
opgeslagen als erfenis.*

*Als dat ligt in wat ik nog weet
(en zolang ik niet vergeet)
mijmer ik in het hier en nu,*

*wat weldra deel uit kan gaan maken
van wat is geweest, en de rest
is gewoon geschiedenis.*

Beste Bert,

Dichten kan ik niet, dus gelukkig helpt Marije Geerts mij hier uit de brand.
Een titaan der (institutionele) geschiedenis verliest de organisatie met jouw vertrek.
Maar de kennis en herinneringen die je met ons hebt gedeeld blijven gelukkig achter,
en ons bij.

Ik wens je als het goeds toe op je nieuwe levenspad. Moge deze vergezeld worden
met de nodige plezier en vertier, en eens flinke dosis historie.

Warme groeten van je ESA collega,
Ilona

Beste Bert,

En dan is het moment van jouw pensionering al bijna aangebroken! Wat jammer voor BZ, voor ESA en voor alle collega's om zo'n ervaren, vrolijke, positieve, belezen en kundige collega te moeten gaan missen.

In de Commissie Beleid en Wetenschap hebben wij samengewerkt om de verschillende voorstellen van BZ-collega's voor potentiële hoogleraarschappen en promotievoorstellen te beoordelen. Jouw inbreng in die Commissie en je inspanningen voor Oral History heb ik zeer gewaardeerd: altijd zoekend naar kansen, gericht op het stimuleren van de connectie tussen de academische wereld en de beleidswereld van BZ. Je bent als historicus met uitstekend in staat geweest om met gepaste afstand en kritische bril bij te dragen en prachtige resultaten tot stand te brengen.

Alle goeds gewenst met het aanbreken van deze nieuwe periode in je leven, waarbij er hopelijk veel mooie dingen voor jou en je familie in het verschiet liggen!

Hartelijke groet,

Mirella van de Noort-Tijhaar

Hoofd Academie voor Internationale Betrekkingen

Waarde Bert,

Met jou vertrekt een instituut bij het ministerie van Buitenlandse Zaken. "Ik vat dat dan maar op als een compliment", is steevast jouw reactie als dat tegen je wordt gezegd. En dat is het ook, want de kennis en ervaring die je al die jaren hebt opgebouwd over het buitenlandbeleid van Nederland, de BZ-organisatie en de archieven waar dit alles (al dan niet) is terug te vinden is ongeëvenaard. Dit reikt van het de oorsprong van onze diplomatieke betrekkingen met andere staten, het opereren van het ministerie tijdens de Tweede Wereldoorlog, het dekolonisatieproces van Indonesië, de val van Srebrenica tot aan de invulling van het ambt van DGPZ.

Persoonlijk heb ik ook ervaren hoe waardevol jouw kennis is en hoe gul je bent het met delen daarvan. Niet alleen van de boeken waaraan je hebt meegewerkt en die gedurende mijn eigen loopbaan met mij zijn meegereisd, ook tijdens het onderzoek voor mijn proefschrift over intra-EU diplomatie was je erg behulpzaam. Zo wees je me op de 'Blauwe Gidsen' van 1950 tot 1997 die op je kamer (die hadden we toen nog!) stonden en op de Staatsalmanakken in de Koninklijke Bibliotheek en hoe ik daarbinnen het beste mijn weg kon vinden.

De opdracht die de contribuanten aan deze bundel meekregen was om tenminste één interessant buitenlands geschiedkundige anekdote aan je mee te geven. Het lijkt me een onmogelijke opgave om er een te vinden die je nog niet kent. Maar ik doe een poging, als is het maar omdat ik het zelf een mooi verhaal vind. Ik kwam het tegen in het Algemeen Handelsblad van 27 januari 1964, met als kop: 'Brits bed voor De Gaulle'. Je weet dat De Gaulle een lange vent was. (Alleen geëvenaard door Luns die daarom, en om zijn stevige kritiek op Franse veto tegen Britse EG-toetreding, ook wel de enige man werd genoemd die De Gaulle in de ogen kon kijken.) De Gaulle ontving van een eurosceptische Engelse firma een extra lang bed van 2,75 meter. Het met Franse lelies versierde exemplaar werd hem aangeboden als dank voor het buiten de EEG houden van het Verenigd Koninkrijk. Een typisch staaltje Britse humor.

Hieraan zou ik nog graag een andere meer recente Brexit-anekdote toevoegen. Het is een historisch voorbeeld van het belang van 'sanitaire diplomatie'. Dit vond plaats op 21 maart 2019 in de wc van het Europese raadsgebouw. Rutte en Macron troffen elkaar daar tijdens een handenwasmoment gedurende de Europese Raad en bedachten er ter plekke een Europees compromis dat een harde Brexit moest voorkomen. Maar ik laat het hierbij; we moeten het netjes houden.

Je humor, kennis, bereidheid tot meedenken en vloeiende pen zullen door BZ, en ESA in het bijzonder, worden gemist. Bijgaande foto, gemaakt tijdens het meest recente ESA-uitje, benadrukt jouw positie als centrale teamspeler nog maar eens. Je draagt natuurlijk ook het beste shirt.

Bert, het ga je goed. Geniet van wat komen gaat. Ik hoop je graag nog eens te treffen.

Arjan Uilenreef

Eiffeltorencontroleur met pensioen (03-01-1962) – Fotocollectie Nationaal Archief
<http://hdl.handle.net/10648/a9f2f7f4-d0b4-102d-bcf8-003048976d84>

Bedankt voor alle wijsheid en ik wens je een heel fijn pensioen!
 Margot van Kooten

"Lieve Bert,

Hartelijk dank voor de afgelopen maanden, ik ben heel blij dat onze wegen nog even kruisten op R8 – kort maar krachtig! Ik zal je mooie verhalen over Moldavische wijn in de jaren tachtig en reizen naar o.a. Turkije missen. De boeken van Orhan Pamuk staan al op mijn e-reader als volgende op de leeslijst! Ik wens je een heel fijn en inspirerend pensioen, en hopelijk tot snel op R8!

Groet,
Josephine"

Bert,
We zullen je missen!
Je ESA-collega's

**GENIET
NOOIT
MET MATE**

Loesje

POSTBUS 1048 8201 BA ARnhem GGD 3244700

GENIETEN LEZEN

GEEN COLLEGA'S MEER

HOERA DUTJE

RUST EINDELIJK

MET PENSIOEN

HOBBY VISSSEN

GEZOND BLIJVEN

REIZEN

YES VROLIJK

LEKKER NIKS DOEN

UITSLAPEN

VRIJHEID LUI ZIJN

GEEN STRESS BABYSITTEN

VRIJE TIJD

FAMILIE

UITRUSTEN

